

Institutionen för Samhällsvetenskap
Avdelningen för historia

Helén Fjaestad

ARBETE; SKYLDIGHET ELLER RÄTTIGHET

Arbetslösheten och det framväxande
välfärdssamhället ur ett Arvikaperspektiv

Degree Project of 10 credit points

Date/Term:	Vårterminen 2006
Supervisor:	Christer Persson
Examiner:	Christer Persson

Abstract

I uppsatsen undersöks hur statens förhållande till de arbetslösa har förändrats; från brännmärkning av de arbetslösa i 1500-talets England till att staten under 1900-talet kom att ta ett allt större ansvar för att arbete skapades åt alla genom en aktiv arbetsmarknadspolitik.

Uppsatsen inleds med ett brett perspektiv på hur synen på de arbetslösa har förändrats under århundradenas gång. Fokus smalnar sedan av mot hur Sverige under 1900-talets första årtionden förhöll sig till de arbetslösa för att därefter ytterligare smalna av mot en kommuns förhållande gentemot de arbetslösa.

Kommunen som undersöks är Arvika och tiden som undersöks är sekelskiftet 1900 fram till början av 1940-talet.

Under den tid som undersöks kom staten att få ett allt större inflytande över medborgarnas liv och det är då som välfärdstaten skapas, det som socialdemokraterna kom att kalla Folkhemmet.

Teorin för uppsatsen är att staten under uppbyggandet av välfärdstaten införde en normering av medborgarna genom arbetslöshetspolitiken. Det staten ville skapa var skötsamma lönearbetare och ett av medlen man använde var nödhjälpsarbeten.

Uppsatsen undersöker om statens önskan av normering av dess medborgare går att spåra i de handlingar som i Arvika kommuns arkiv rör arbetslöshetsfrågan. Vidare undersöks om statens alltmer ökande inflytande över medborgarna begränsade Arvika kommuns agerande gentemot de arbetslösa. Undersöks görs också vilka nödhjälpsarbeten kommunen satte igång och vilka personer som fick ta del av dem.

Uppsatsen ger inte enbart röst åt staten och kommunen, även de som var arbetslösa under undersökningens tidsperiod ges en röst. Det som då undersöks är hur de arbetslösa såg på sin situation och om de på något sätt kände av den normering som arbetslöshetspolitiken gick ut på.

Avslutningsvis diskuteras vad som kommer att hända med välfärdstaten, när det löfte den vilar på inte längre går att uppfylla, det vill säga full sysselsättning åt medborgarna.

Innehållsförteckning

1. Människan och arbete	2
1.2 Den föränderliga synen på den arbetslösa människan.....	3
1.2.1 Europa och arbetslösheten	3
1.2.2 Sverige och arbetslösheten.....	4
1.3 Syfte	9
1.4 Begrepp	9
1.5 Teori.....	10
1.6 Avgränsningar.....	12
1.7 Källmaterial, metoder, samt brister i metod och källmaterial.....	12
1.8 Tidigare forskning.....	13
2. Undersökning	17
2.1 Arvika under 1900-talets första årtionden.....	17
2.2 Arvika och arbetslösheten.....	17
2.4 De arbetslösa i Arvika.....	28
3. Arbetslösheten och de arbetslösa i Arvika.....	34
3.1 Sammanfattning	34
3.2 Slutord.....	36
Käll- och litteraturförteckning	37
Otryckta källor	37
Arvika kommuns arkiv	37
Elektroniska källor.....	37
www-sidor.....	37
Tryckta källor.....	38
Litteratur	38
Tidningsartiklar – signerade	38

1. Människan och arbete

Människan är en komplex varelse, det visar inte minst hennes relation till arbete. Bortsett från nödvändigheten av att arbeta för att förtjäna sitt uppehälle finns det hos människan ett starkt mänskligt behov, man skulle kunna kalla det en drift, som är relaterat till arbete. Det handlar om makt, självförverkligande och om att skapa. Men minst lika stark är driften och önskan att vara överksam och fri från ansvar. Dessa olika behov som båda existerar hos människan varierar i styrka från individ till individ, mellan olika kulturer och mellan olika historiska epoker.¹

De gamla grekerna och romarna ansåg att arbete inte var till för fria män. Det var en uppgift som slavar skulle sköta.²

Med kristendomen blev arbete närmast något heligt, en skyldighet, eftersom människan blivit dömd att sona Adams synd genom hårt arbete.³ Å andra sidan var inte Jesus direkt en förebild när det gällde att slita för sitt bröd, något som skapade problem när det gällde synen på dem som inte arbetade. För många var de fattiga guds barn.

Trots att arbetet genom kristendomen hade inlemmats i en religiös sfär levde än antika synsättet på arbete kvar hos flertalet. Framför allt hos den samhällsklass som själv behövde arbeta för sitt uppehälle.⁴

Det var först genom upplysningsfilosoferna som arbetet i en nation kom att hysas. Tidigare var en mäktig nation likvärdigt med en glänsande kungamakt, en stor militär soldater och den lyx och rikedom som hovet hade att visa upp. Nu menade upplysningsfilosoferna att arbete var nationens kraftkälla. Den arbetande klassen blev nu den hyllade och alla som arbetade och gjorde nytta var därmed värdefulla.⁵

Ovanstående tankegångar att arbete nu faktiskt blev något värdefullt, samt naturligtvis i kombination med de förändringar som skedde i produktionssystemet, kan man se som fröet till de krav på förändringar som den arbetande befolkningen kom att ställa på samhället; både vad gällde arbetsförhållanden men även tillgången på arbete. Men även statens syn på den arbetande klassen kom naturligtvis att förändras då vikten av att en nations befolkning var satt i arbete inte enbart var en personlig angelägenhet, utan även nationens.

¹ Garraty, J.A., *Arbetslöshetens historia*, s.14

² Lind, I., ”Heliga jobb”, *Dagens Nyheter*, 23 november 2005

³ Ibid.

⁴ Helldén, A., *Arbete, Ur arbetets idéhistoria*, s. 8-21

⁵ Ibid., s.158

1.2 Den föränderliga synen på den arbetslösa människan.

1.2.1 Europa och arbetslösheten

Antiken hade en mycket sträng syn på de overksamma som inte kunde försörja sig själva. Det ansågs inte bra för en stads rykte att ha tiggare. I Aten hade man under tid till och med dödsstraff för dem som inte hade något arbete och fick sitt leverbröd genom tiggeri.⁶

Genom kristendomen ändrades synen på de fattiga och overksamma. Fattigdomen var ett heligt tillstånd. Det var inte minst Jesus ett exempel på.⁷ Kristi budskap predikade dessutom jämlikhet. Men denna jämlikhet var inget som de tongivande kristna teoretikerna ville applicera på den jordiska samhällsstrukturen.⁸ Samtidigt inpräntades därför att mänsklighetens öde efter Adam var att leva i sitt anletes svett och belöningen för det skulle man möjligen kunna få i livet efter detta. Något som ytterligare komplicerade bilden av den overksamme var att den medeltida människan inte kunde föreställa sig ett samhälle där allas arbete inte behövdes. Följden av detta synsätt blev att man kom att se den arbetslöse som om inte moralsikt fördärvlig som åtminstone som antisocial. Den tudelade synen på dem som inte kunde försörja sig – heligt tillstånd eller latmask – mjukade ändå upp synen på dem som befann sig längst ner, vilket fick till följd att olika välgörenhetsinrättningar i kyrkans regim började växa fram.⁹

Befolkningstillväxt, krig och missväxt under 1600-talet gjorde att allt fler människor fick det svårt att finna någon försörjning. Dessutom hade trenden mot en kapitalistisk kontroll inletts och med den följde att osäkerheten blev större för arbetskraften. Trots detta levde föreställningen kvar att det fanns arbete för alla. Den medeltida föreställningen om den fattige och sysslolösa som helig började dock alltmer att luckras upp. Man menade att de som inte arbetade minskade hela samhällets potentiella förmögenhet och att de ”sög på företagsamhetens bröst”. En elizabethansk lag menade att de skulle brännmärkas och de som redan var brännmärkta men utan arbete skulle avrättas.¹⁰

Att problemet med människor som inte arbetade blev allt större antyder det faktum att ett stort antal människor under 1600-talet för första gången börjar intressera sig för nationalekonomiska problem. Något som tidigare nämnts var att befolkningen efter medeltidens slut hade börjat stiga samtidigt som även priserna började stiga. Man trodde att det förra hade orsakat det senare. Därför ansåg man att produktionen borde öka så att tillgången på livsmedel ökade och det självklara sättet att åstadkomma det var att fler skulle arbeta hårdare. Fler människor betydde fler arbeten, vilket i sin tur ökade produktionen och i förlängningen förmögenheten. Men att den ökande förmögenheten skulle komma arbetskraften till godo bortsåg man helt ifrån. Arbetskraften sågs först och främst som en produktionsfaktor inte som en konsumtionsfaktor. Högre lön menade man skulle enbart innebära att arbetaren arbetade mindre. Synen på dem utan arbete började ytterligare hårdna och under 1600-talet dyker de första Arbetshusen upp. Där sattes sysslolösa fattiga i arbete. Man menade att alla hade en skyldighet att arbeta och var det så att man inte kunde ordna sin egen försörjning genom eget arbete fick samhället se till att man arbetade för den välgörehet den gav. Men dessa Arbetshus var till största delen

⁶ Garraty, J. A., a.a., s.23

⁷ Ibid., a.a., 25-26

⁸ de Botton, A., a.a., s. 48

⁹ Garraty, J. A., a.a., s. 25-26

¹⁰ Ibid., s. 37-41

till för att avskräcka; ”Fördelen med dessa arbetshus... består inte så mycket i vad de fattiga där kan göra för sin egen försörjning, utan den fruktan de hyser för dessa”.¹¹

Under 1700-talet hade man börjat reflektera över att den arbetslöse kanske inte befann sig där han var av ren lättja och man såg på den arbetslöse mer som en outnyttjad källa till rikedom. Men under första hälften av 1800-talet hårdnade synen på de arbetslösa återigen. Man ansåg att de parasiterade på och åderlät de befintliga resurserna och att de själva var ansvariga för sin egen fattigdom. Det innebar att samhället inte var villigt att hjälpa utan motprestation. Arbetshusen blev i många länder än värre än vad de varit tidigare och straffen för att tigga skärptes.¹²

Under 1800-talet började arbetare att organisera sig i fackföreningar. Men även de var villrådigare över hur arbetslösheten skulle minskas eller hur man skulle förhålla sig till den. I huvudsak såg de till sina egna intressen och slöt leden för hot från mekanisering och olärda arbetare.¹³

En av de första som såg arbetslösheten som ett normalt tillstånd var Karl Marx. Han menade att de arbetslösa var kapitalismens reservarmé som kallades in under konjunkturuppgång. Så länge kapitalismen fanns skulle det finnas arbetslösa.¹⁴

Trots de växande bevisen för arbetslöshetens cykliska karaktär fortsatte man att klandra de arbetslösa för lathet och oföretagsamhet och menade att välgörenhet enbart skapade ett beroendetillstånd.¹⁵

Men tanken att arbetslösheten var ett särskilt samhällsproblem, som inget hade att göra med fattigdom och inte helt kunde förklaras med oföretagsamhet, vann mot slutet av 1880-talet snabbt utbredning.¹⁶

Att arbetslösheten var ett industriellt problem med toppar och dalar i form av högkonjunktur och lågkonjunktur var något de flesta var överens om vid 1900-talets ingång. Men hur man skulle komma till rätta med detta hade man inget svar på.¹⁷

1.2.2 Sverige och arbetslösheten

I Sverige hade synen och behandlingen av de utan arbete varit likvärdig den i resten av Europa. Även i Sverige hade man dock kommit att inse att det kanske inte helt och hållet var en persons vilja till arbete eller inte som avgjorde om hon blev arbetslös.¹⁸ Insikten att industrialismen skapade arbetslösheten genom sina toppar och dalar i form av högkonjunkturer och lågkonjunkturer hade nått även hit. Liksom resten av Europa ansåg man dock att det fanns självreglerande egenskaper i det ekonomiska systemet som kunde lösa de ekonomisk-politiska problemen i form av arbetslöshet utan några större offentliga ingripanden.¹⁹ Frågan om arbetslöshet hade därför inte någon hög prioritet i Sverige runt sekelskiftet, men det berodde troligtvis även på att Sveriges tillväxt vid den här tiden var mycket god.²⁰

¹¹ Garraty, J.A., a.a., s. 40-47

¹² Ibid., s. 76-78

¹³ Ibid., s.87

¹⁴ Ibid., s.97

¹⁵ Ibid., s. 102-103

¹⁶ Ibid., s. 108-109

¹⁷ Ibid., s. 129

¹⁸ Unga, N., *Socialdemokratin och arbetslöshetsfrågan 1912-34*, s., 24

¹⁹ Axelsson, R., Löfgren, K., Nilsson, L., *Den svenska arbetsmarknadspolitiken under 1900-talet*. S.10-11

²⁰ Eriksson, L., *Arbete till varje pris. Arbetslinjen i 1920-talets arbetslöshetspolitik*. s.31

De goda tiderna ledde till att allt fler människor flyttade in till städerna från landsbygden och en allt större klass som var beroende av lönearbete skapades. Försvann inkomsten av lönearbetet hade man ingen sidoinkomst i form av hantverk eller jordbruk, vilket man kunde ha haft på landsbygden. Oftast försvann även det sociala nätverket, eftersom det var knutet till arbetet, något som även det skilde livet i staden från det på landsbygden. Förlorade man sin inkomst hade man enbart den kommunala fattigvården att vända sig till för hjälp. För att få hjälp därifrån fick man först behovsprövas. När man sedan fått ett nytt arbete var man tvungen att betala tillbaka de pengar man fått. Att ta hjälp av fattigvården var på grund av dess förfarande något man undvek i det längsta eftersom det ansågs både stigmatiserande och förnedrande.²¹

Vid 1900-talets inledning började i vissa städer Arbetsförmedlingar växa fram dit arbetslösa kunde vända sig för att få hjälp med att få nya arbeten. Men även de var till en början en kommunal angelägenhet och fanns enbart i de större städerna. Staten var inte intresserad av att starta några Arbetsförmedlingar. Arbetsförmedlingarnas förmåga att hjälpa var mycket liten då de endast kunde förmedla arbeten som arbetsgivare frivilligt rapporterat in och de kunde inte hjälpa med kontanta medel.²²

I början av 1910-talet började socialdemokraterna tala för att arbetslösfrågan inte var ett fattigvårdproblem och då inte heller främst en fråga för kommunerna. De betonade statens ansvar och menade att de arbetslösa skulle få offentliga arbeten till normala löner. Liberalerna vidhöll åsikten att staten inte skulle göra ingrepp i ekonomin. De menade att offentliga arbeten inte skulle hjälpa de arbetslösa. Det var bättre att hålla lönenivån nere så att fler fick arbete. De få offentliga arbeten som man kunde tänka sig skulle i sådana fall ha en lönenivå under den normala.²³

När första världskriget bröt ut drabbades dock Sverige av en lågkonjunktur, liksom resten av Europa, vilket fick till följd att man började tvivla på det ekonomiska systemets självreglerande egenskaper. Man insåg att staten nog på något sätt måste gå in och hjälpa till.²⁴

På grund av den till viss del förändrade synen på hur det ekonomiska systemet fungerade och det faktum att Sverige drabbades av stor arbetslöshet tog den svenska staten för första gången ett mer övergripande ansvar för de arbetslösa. 1914 tillsattes Statens Arbetslöshetskommission som till en början enbart hade en rådgivande roll i relation till regeringen²⁵

En av de första åtgärder som Statens Arbetslöshetskommission gjorde var att inrätta Arbetslöshetskommittéer i landets kommuner.²⁶

I september 1914 biföll regeringen det förslag om understöd som Arbetslöshetskommissionen hade lagt fram. Understöd skulle ges till arbetslösa svenska medborgare över 15 år som sökt men inte fått något arbete. Ytterligare urvalskriterier fanns som varierade över tid såsom skötsamhet, yrkestillhörighet, civilstånd och kön. För att erhålla hjälp måste man först prövas och var det så att man blev erhållen

²¹ Eriksson, L., a.a., s. 31

²² Delander, L., Thoursie, R., Wadensjö, E., *Arbetsförmedlingens historia*, s.18 & Axelsson, R.,

Löfgren, K., Nilsson, L., a.a., s.27

²³ Axelsson, R., Löfgren, K., Nilsson, L., a.a., 34-36

²⁴ Ibid., s. 10-11

²⁵ Eriksson, L., a.a., s.23

²⁶ Ibid., s. 24

arbetslöshetshjälp var man skyldig att antaga anvisat arbete. De som skulle pröva de sökande var kommunerna och de fick själva bestämma hjälpverksamhetens omfattning.²⁷

Att regeringen valde att gå på Arbetslöshetskommissionens arbetslinje (man hade föreslagit även kontant hjälpverksamhet, men förordat arbetslinjen) skulle kunna ses som ett tecken på att synen på den arbetslöse som själv har förvållat sitt tillstånd levde kvar, men också som en strävan att inpränta individens skyldighet att försörja sig själv. Accepterade man inte nödhjälsarbete ansågs man inte vara i behov av hjälp och fick då inte heller någon. Ett avvisande kunde innebära att man inte fick hjälp på fyra till åtta veckor. Arbetslöshetspolitiken som regeringen valt visade med klar tydlighet att hjälpen inte skulle ses som någon rättighet.²⁸ Den inpräntade också i medborgarna hur de skulle leva. Det normgivande blev att den som inte arbetade inte heller skulle äta.²⁹

Att den moraliska biten i arbetslöshetspolitiken var viktig kan man förstå utifrån att kontant understöd hade blivit billigare än nödhjälsarbetena som inte enbart kostade understödet utan även kringkostnader kring igångsättandet av arbetet. Detta var något som man var väl medveten om, men den moraliska aspekten måste ha vägt tyngre än den ekonomiska.³⁰

De som skulle pröva de arbetslösa var kommunerna, genom de arbetslöshetskommittéer som Statens Arbetslöshetskommission hade inrättat. Kommunerna stod även fortsättningsvis relativt självständiga i förhållande till staten och hur de skulle arbeta med arbetslöshetsfrågan. Kommunen kunde välja att tolka Arbetslöshetskommissionens direktiv både som ett godkännande att hjälpa de arbetslösa så mycket som möjligt eller som ett mandat att hålla hårt i kommunens pengar.³¹

Under 1920-talet förbättrades konjunkturen så pass att en avveckling av Arbetslöshetskommissionens verksamhet påbörjades. Det var helt i linje med att kommissionen hade betraktats som ett krisorgan som skulle avvecklas när den inte längre behövdes. Men redan hösten 1922 försämras konjunkturen snabbt och landet gick in i en svår ekonomisk kris. Krisen kulminerade i januari 1923 med ökat antal arbetslösa och Arbetslöshetskommissionens avveckling avbröts. Arbetslöshetskommissionen omorganiserades i detta skede och fick ytterligare beslutsbefogenheter och en starkare position gentemot kommunerna. Kommunerna som fram till nu varit relativt självständiga när det gällde arbetslöshetsfrågan blev tvingade att tillfråga Arbetslöshetskommissionen i mycket. Det var Arbetslöshetskommissionen som skulle fatta beslut om igångsättande av nödhjälsarbeten samt även bestämma det antal arbetslösa som fick hänvisas till arbeten. Kommunerna måste vidare ha kommissionens godkännande för att få dela ut kontant understöd.³²

Förutom att hjälpa de arbetslösa genom bland annat nödhjälsarbeten var kommissionens uppgift också att bekämpa att fler blev arbetslösa och se till att fler arbeten skapades på arbetsmarknaden. Ekonomernas rekommendationer under 20-talet var att med tillräckligt låga löner skulle det finnas arbete åt alla. Nödhjälsarbetena fick inte konkurrera med den öppna marknaden och därför skulle deras löner ligga ännu lägre.³³

²⁷ Axelsson, R., Löfgren, K., Nilsson, L., a.a., s.47-48

²⁸ Eriksson, L., a.a., s.17-27

²⁹ Ibid., s.37

³⁰ Ibid., s.37

³¹ Ibid., s.57

³² Axelsson, R., Löfgren, K., Nilsson, L., a.a., s.49-50

³³ Eriksson, L., a.a., s.28

Nödhjälpsarbetena gjordes med avsikt oattraktiva för att förmå folk att istället för nödhjälpsarbeten söka sig till den öppna arbetsmarknaden. De låg ofta långt ifrån den arbetslöses hemort och förutom att lönerna var lägre var de oftast mycket fysiskt krävande och arbetsintensiva. Meningen med det var att de skulle hålla nere materialkostnaderna och hålla arbetsintensiteten uppe. På så sätt skulle de anslagna medlen hålla längre och arbetena bli så pass oattraktiva att man i första hand skulle undvika dem och i andra hand söka sig ifrån dem.³⁴

Ovanstående speglar den ambivalenta synen på de arbetslösa som fortfarande levde kvar. Oron över att det fanns individer i samhället som inte ville göra rätt för sig spillde över på hur man tacklade arbetslöshetsfrågan och hur de arbetslösa behandlades.³⁵ Till och med Socialdemokraterna som menade att arbetslösheten var ett samhälleligt problem var inte helt säkra på att de arbetslösa inte hade någon egen skuld i sin situation.³⁶

Kritiken mot nödhjälpsarbetena växte dock. Deras ringa omfattning, låga ersättning, hänvisning till avlägsna orter och dess kriterier för att överhuvudtaget få ett arbete ansågs inhumana och utsattes för kritik.³⁷

Vid valet 1932 blev det en socialdemokratisk regering. 1933 lade de fram ett förslag om förändringar av arbetslöshetspolitiken. Det mesta av det de föreslog gick igenom. Det som beslutades var bland annat att staten skulle skjuta till pengar för att ordna arbeten i den öppna arbetsmarknaden. Nödhjälpsarbetena skulle vara kvar, men de skulle ha löner på samma nivå som marknadens grovarbetarlöner och de skulle fortsättningsvis officiellt kallas beredskapsarbeten. Kriterierna för beredskapsarbetena ändrades så att de blev mer fördelaktiga för de sökande. Möjligheter till enbart kontant understöd ökades. Även andra åtgärder som skulle stimulera näringslivet och därmed sysselsättningen skulle vidtagas.³⁸

De beslut som togs vad gäller förändringar i arbetslöshetspolitiken kan man se som fröet till den framväxande välfärdsstaten, där den enskilde alltmer kan förlita sig på att staten ser till medborgarnas bästa, men vilket också kan innebära att den enskilde får allt mindre att säga till om. I vilket fall som helst blir situationen för den arbetslöse allt bättre och den moraliska biten av arbetslöshetsfrågan tunnare allt mer ut.

Den som anses ha inspirerat till det nya tänkande var bland annat Keynes. Keynes menade att det inte fanns några självreglerande egenskaper i ekonomin. En stat kunde genom aktiv ekonomisk politik ta sig ur en lågkonjunktur och därmed dämpa arbetslösheten. Under högkonjunktur skulle staten istället föra en sparsam ekonomisk politik. På så sätt skulle man kunna ta udden av topparna och dalarna inom ekonomin.³⁹

Den nya arbetslöshetspolitiken visade alltså på att man inte längre litade på marknadskrafterna. Den nya politikens huvudperspektiv blev att staten skulle stimulera efterfrågan så att fler arbeten kunde skapas.⁴⁰ Om perspektivet på arbetslösheten fram till 30-talet hade varit socialpolitiskt förändrades det under 1930-talet till att bli en del av den ekonomiska politiken. De arbetslösa var inte ett problem som framför allt kommunerna skulle lösas. Det centrala problemet blev hur staten skulle kunna skapa sysselsättning åt medborgarna. Framför allt vilade inte ansvaret längre på den enskilde individen.⁴¹

³⁴ Eriksson, L., a.a., s. 198-199

³⁵ Ibid, s.79-80

³⁶ Ibid., s.162

³⁷ Delander, L., Thoursie, R., Wadensjö, E., a.a., s.30

³⁸ Axelsson, R., Löfgren, K., Nilsson, L., a.a., s. 60-65

³⁹ Unga, N., a.a., s. 10

⁴⁰ Garraty, J. A., a.a., s.241

⁴¹ Delander, L. Thoursie, R., Wadensjö, E., a.a., 68

Sverige klarade 30-tals krisen bättre än många jämförbara länder, men troligtvis var det inte enbart den nya arbetslöshetspolitikens förtjänst utan även andra internationella orsaker spelade säkerligen in.

När andra världskriget bröt ut 1939 tog staten ett ännu hårdare grepp om arbetsmarknaden. I maj 1940 skapades en ny organisation som fick namnet Statens Arbetsmarknadskommission. Den nya organisationen ersatte Arbetslöshetskommissionen som hade funnits sedan första världskriget 1914. De flesta arbetsmarknadsfrågor skulle i fortsättningen hanteras av Arbetsmarknadskommissionen och kommunen fick nu ännu mindre ansvar och beslutsmöjligheter när det gällde de arbetslösa.⁴² Det här speglade den förändrade synen på förhållandet mellan staten och de arbetslösa. Mer och mer kom tyngdpunkten att förskjutas från den gamla synen att den arbetslöse själv var skyldig till sin situation mot att staten skulle ta ansvar för att se till att medborgarna hade arbete. Att det inte enbart var de arbetslösa staten skulle ta hand om utan även proaktivt de arbetande visar namnbytet från arbetslöshetskommission till arbetsmarknadskommission.

Att synen på de arbetslösa och de arbetande hade förändrats kan man se i Ernst Wigfors tal 1943 där han poängterar att det är statens ansvar att se till att det finns arbete åt alla. Han talade om; ”den strävan efter full sysselsättning som mer och mer kommer att ingå i den folkliga rörelsens program. Denna lösen ”full sysselsättning” som har blivit ett slagord, men att den ger uttryck för kritik av det fria näringslivet, kan man inte komma ifrån... Mot detta brukar sägas, att det inte är det enskilda näringslivets fel. All den sysselsättning det är möjligt att bereda, beredes av enskild företagsamhet. Ett ofullständigt utnyttjande av produktionsmedlen beror på politiska misstag i främmande länder och i vårt eget land. Vilken vikt man vill tillägga argument för och emot, hör också till den diskussionen, jag inte går in på. Men denna argumentering räcker inte till för att avhålla de breda lagren från att kräva en politik som leder till full sysselsättning.”⁴³

Synen på den arbetslöse och det ekonomiska systemet hade i Sverige under några årtionden genomgått en dramatisk förändring. Den arbetslöse var inte längre skyldig till sin arbetslöshet när det visade sig att man inte kunde lita på att det ekonomiska systemet kunde ge arbete åt alla. Staten var den som nu skulle se till att medborgarna fick arbete, något som medborgarna till och med kunde kräva av staten. Men det var en rättighet inte helt utan skyldighet. Medborgarnas krav på staten var i förlängningen statens krav på medborgarna att arbeta.

⁴² Axelsson, R., Löfgren, K., Nilsson, L., a.a., s. 68

⁴³ Garraty, J.A., a.a., s.245

1.3 Syfte

I uppsatsens tidigare avsnitt presenteras hur synen och åtgärder vad gällde de utan arbete har genomgått tämligen dramatiska förändringar under historiens gång; från den elizabethanska brännmärkningen av dem som var utan arbete till andra världskrigets arbetsmarknadspolitik som blev inledningen till att staten alltmer kom att ta ansvar för att arbete skapades åt medborgarna.

Uppsatsens syfte är att undersöka vilka åtgärder man vidtog i Arvika, med start från sekelskiftet 1900, för att ta hand om de människor som var arbetslösa men utan arbete. Av intresse i det sammanhanget är även att ta reda på vilka som tog kontakt med kommunen för att få hjälp och vilka som fick hjälp. Vidare är uppsatsens syfte att se om statens underliggande krav att göra skötsamma lönearbetare av sina medborgare går att spåra i de kontakter kommunen hade med de arbetslösa, samt även se hur statens alltmer ökande inflytande begränsade kommunernas agerande. De förändrade attityderna i samhället borde även gå att se hos de arbetslösa, i den mån de haft möjlighet att kommunicera den. Uppsatsens syfte är även därför att i möjligaste mån undersöka hur de arbetslösa, de som vände sig till kommunen för att få arbete och ekonomisk hjälp, såg på sin situation och om kommunikationen med kommunen kom att förändras med start från sekelskiftet 1900 och framåt.

Frågeställningarna är följande:

1. Vilka åtgärder vidtog man i Arvika för att få bukt med arbetslösheten?
 - a) Vilka olika nödhjälpsarbeten satte kommunen igång?
 - b) och vilka fick ta del av dessa nödhjälpsarbeten?
2. Kan man i de handlingar som rör arbetslöshetsfrågor se tendenser till den uppfostran av medborgarna som statens ökande inflytande över arbetslöshetsfrågan kom att få och kan man även se att statens ökande inflytande gjorde att kommunens agerande blev allt mer begränsat?
3. Vad har de arbetslösa att säga om sin situation? Kan man spåra något av den förändring som skedde i samhället genom deras kommunikation med kommunen?

1.4 Begrepp

I de inledande avsnitten nämns bland annat orden arbete, arbetslöshet, arbetslöshetspolitik, nödhjälpsarbeten samt arbetsmarknadspolitik. Dessa begrepp ska här närmare definieras.

Med arbete menas den verksamhet som en människa använder för sin försörjning, men som kommer även andra till del genom den verksamheten producerar.⁴⁴

Ordet arbetslös kom inte i bruk förrän i slutet av 1800-talet, samtidigt som kapitalismen växte sig allt starkare. Tidigare användes ord som ”brist på sysselsättning” eller ”ofrivillig överksamhet”. Historiskt har arbetslösheten klart förknippats med kapitalismen och dess fria företagsamhet – just därför att arbetskraften genom den blir fri. Men å andra sidan ökade arbetskraftens beroendeställning genom att den avskiljde arbetarna från ägandet av produktionsmedlen. Med andra ord, arbetslös kan den bli som har frihet att

⁴⁴ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=116944&i_word=arbete

lämna sitt arbete och som också kan berövas det av någon annan.⁴⁵ Men den som är utan arbete och inte aktivt söker arbete eller inte har möjlighet att arbeta på grund av fysiska eller psykiska orsaker klassificeras inte som arbetslös.⁴⁶

Nödhjälpsarbeten var offentliga arbeten som ordnades av kommuner eller staten åt dem som var arbetslösa och inte kunde hitta arbete på den öppna arbetsmarknaden. Det är alltså arbeten som den öppna marknaden inte efterfrågar utan konstruerade arbeten. Lönerna för nödhjälpsarbeten var lägre än på den öppna arbetsmarknaden. Från 1926 kom de officiellt att kallas reservarbeten. Efter 1933 ersattes efter hand nödhjälpsarbetena/reservarbetena med beredskapsarbeten där man fick lön enligt kollektivavtal.⁴⁷ Nödhjälpsarbeten och senare beredskapsarbeten var fysiskt krävande och arbetsintensiva. Det kunde handla om att bereda mark för vägbyggen eller att dika ur. Tanken med det var att materialkostnaderna skulle hållas nere och att intensiteten på arbetet skulle hållas uppe. Genom det skulle de anslagna medlen hålla längre och arbetet bli så oattraktivt att man hellre sökte sig till den öppna arbetsmarknaden.⁴⁸

Med arbetsmarknadspolitik menas statens olika åtgärder för att främja sysselsättningen, motverka arbetslösheten och förbättra arbetsmarknadens sätt att fungera.⁴⁹ Detta var något som påbörjades i Sverige först på 1930-talet.⁵⁰

1.5 Teori

Industrialismen innebar stora samhällsförändringar. Den påverkade och bröt upp rådande maktstrukturer i form av kyrka, bygemenskap och klasstillhörighet. Den befriade arbetskraften från att äga produktionsmedlen och därmed att vara bunden till en viss plats. Genom flytten till städerna blev människorna fria från de gamla maktstrukturerna, men ett nytt beroende i form av lönearbete skapades. Man blev en vara till försäljning i form av lön och kvalifikationer, där marknaden ville ha kvalifikationer, men inte ansågs sig ha något moraliskt ansvar när det gällde lön.

I städerna saknade många social gemenskap utanför arbetet. Förlorade man sitt arbete förlorade man därför inte enbart sitt uppehälle utan också sitt sociala nätverk, vilket för många var förödande, eftersom det i det förindustriella samhället kunde vara ens sociala nätverk som skiljde mellan fattigdom och armod. Arbetsgivaren kände inget ansvar när det gällde lön, vilket nämnts tidigare, och som en följd av det inte heller ansvar för dem som blev utan lön. Å andra sidan ville marknaden ha personer med kvalifikationer, och människor som går utan arbete eller som har så pass låg lön att deras kraft enbart går åt till att överleva skapar sig inga nya kunskaper som kan vara attraktiva för en arbetsgivare. Deras marknadsvärde blir lågt. Det här var ett problem som man var medveten om i redan vid sekelskiftet 1900, men det var vid den tidpunkten inte överhängande för Sverige. Det var dock något som existerade i andra länder och som därför kunde hota även Sverige. Curt Cassel, en av socialpolitikens ledande ideologer kring sekelskiftet påpekade att den fria konkurrensen på arbetsmarknaden i England höll på att leda till "en fullständig

⁴⁵ Garraty, J. A., a.a., s.13-14

⁴⁶ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=117034&i_word=arbetsl%f6s

⁴⁷ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=274011&i_word=n%f6dhj%e4lpsarbeten

⁴⁸ Eriksson, L., a.a., s. 198-199

⁴⁹ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=117059&i_word=arbetsmarknadspolitik

⁵⁰ Garraty, J.A., a.a., s.241

degeneration av Englands industriella arbetskraft”. Han menade att om marknaden skulle få den arbetskraft den efterfrågade kunde den inte tillåtas att på egen hand diktera arbetarnas villkor. Marknadsekonomin hade en tendens att förgöra sig själv⁵¹ och eftersom arbete var en nations kraftkälla blev det av vikt för nationen att skapa den lönearbetare marknaden behövde, men inte på egen hand kunde skapa, samt att kunna styra marknadsekonomin så att den inte förgjorde den lönearbetare nationen skapat.⁵²

De som kom att gå i land med detta var socialdemokraterna. Utopiskt och ytterst syftade socialdemokratien mot att få tillstånd ett människovärdigt samhälle och ett centralt medel för att nå detta mål var att effektivisera det marknadsekonomiska näringslivet. För att kunna effektivisera det behövde de skaffa sig kontroll över det. För att åstadkomma det kunde de inte vara dess fiende, åtminstone kunde de inte ses som en. Samverkan kom därför att inta en central plats inom socialdemokratien och den kunde försiggå i två former. Den ena skulle handla om relationer mellan arbetsgivare och arbetare. Arbetaren skulle fås att känna sig som en medarbetare och bli mer delaktig i produktionen. Inte som någon som kunde bli utbytt när som helst. Det här menade man skulle skapa en sporre och därmed skulle produktionen öka och det skulle komma hela samhället till godo. Även företagare skulle samverka. Det menade man skulle ge bättre produktionsresultat än strid och konkurrens.⁵³

Det enda sättet att få kontroll över marknaden och storindustrin utan revolution, vilket socialdemokraterna inte ville ha, och att skapa produktiva medborgare var att överta den redan existerande paternalistiska staten och över tiden byta ut dess ämbetsmän mot egna, när de väl hade erhållit de nödvändiga akademiska och politiska kvalifikationerna. Därefter kunde man i allt större omfattning börja förändra samhället mot de mål socialdemokratien strävade efter.⁵⁴

Samverkanstanken innebar alltså att man ville undvika konflikter på arbetsmarknaden, vilket skulle gynna produktionstillväxt. För att undvika konflikter var man tvungen att ta hand om de arbetslösa som började bli allt fler, med start framför allt efter första världskrigets inledning. Många fattiga arbetslösa var inte heller i linje med det människovärdiga samhälle som socialdemokraterna ville skapa. På så vis kom arbetslöshetsfrågan att gå hand i hand med uppbyggandet av välfärdstaten, i Sverige gärna benämnt Folkhemmet, efter Per Albin Hanssons tal i riksdagen 1928.⁵⁵

Att man använde ett begrepp som folkhem var säkerligen ingen slump. Man ville skapa en gemenskap kring det man ville förverkliga och vad var bättre än att använda ordet hem. Det implicerar både trygghet och ansvar. Tryggheten låg i att staten allt mer kom att ta ansvar för att arbete skulle skapas och att de marknadsekonomiska krafterna fick verka så att det skulle komma alla medlemmar i hemmet till godo. Men för att få ta del av de fördelar gemenskapen innebar var man tvungen att inlemma sig i de krav som familjeöverhuvudet för det gemensamma hemmet ställde på hur ett liv skulle levas. Kraven skapades i ett samhälle präglad av självförsörjningsprincipen. Normen för en medborgare i det välfärdssamhälle som man höll på att bygga upp var att arbeta. Och var det så att man inte hade ett arbete skulle man åtminstone visa att man ville ha ett.

⁵¹ Berge, A, *Medborgarrätt och egenansvar*, s.14

⁵² Berge, A., a.a., s.14, Helldén, a.a., s. 8-21

⁵³ Unga., N., a.a., s. 65

⁵⁴ Hettne, B., Sörlin, S., Östergård, U., *Den globala nationalismen*, s. 212

⁵⁵ Hettne, B., Sörlin, S., Östergård, U., a.a., s. 209

Arbetslinjen blev på så sätt ett handgripligt sätt att inpränta tesen att den som inte ville arbeta inte heller skulle äta.⁵⁶

Medborgarskap skulle man kunna säga blev det samma som lönearbetare. Var man inte lönearbetare kunde man inte heller förvänta sig att ta del av de medborgerliga rättigheter som välfärdsstaten kunde erbjuda. För trots att ord som rättighet till arbete användes av bland annat Ernst Wigfors i ett tal 1943,⁵⁷ kan man fundera på om inte den gamla skyldigheten levde kvar. Staten såg till sitt eget bästa och för den var lönearbetande medborgare det bästa. Och medborgarna tyckte att de levde i den bästa av stater, tack vare det skyddsnet i form av välfärdsförmåner som den kunde erbjuda. Men saknade man viljan att arbeta levde man inte upp till normen för hur en medborgare skulle bete sig och var därmed inte välkommen att delta i gemenskapen.

1.6 Avgränsningar

Tyngdpunkten i undersökningen kommer att ligga på tiden från sekelskiftet 1900 fram till början av 1940-talet. Det är under det skedet som kommunens ansvar, när det gäller de som inte kan försörja sig själva, allt mer kommer att glida över mot att bli statens ansvar. Det är också under den här tiden som man börjar definiera de som är arbetslösa (man är arbetsför, vill arbeta, men kan inte hitta något arbete) från dem som är utan arbete men av olika skäl är oförmögna att försörja sig själva. Fram till första världskriget var alla som av olika anledningar inte kunde försörja sig hänvisade till fattigvården.

Under den undersökta tiden förändras även den moraliska synen på de arbetslösa. Man kom att inse att det inte var den enskilde individens fel att den var arbetslös. Det ekonomiska systemet hade toppar och dalar, vilket skapade ett överskott på arbetskraft. Det var statens uppgift att se till att dessa toppar och dalar inte blev så höga respektive djupa genom olika ekonomiska politiska beslut. Men för den regleringen i ekonomin som skulle minska arbetslöshet och skapa nya arbeten krävde staten en motprestation och det var viljan till arbete. Det var under den undersökta tiden som det som kom att kallas Folkhemmet växte fram.

Undersökningens startår blir 1909. Det är det första dokument efter sekelskiftet 1900 som nämner arbete. Tyngdpunkten blir dock på åren 1920- och 1930-talet, då sker de flesta förändringarna vad gäller arbetslöshetsfrågan och det är under den tiden som det går att finna mest arkivmaterial.

Undersökningens slutår blir 1944. Då upphörde arbetslöshetskommittén och istället bildades arbetslöshetsnämnden.

1.7 Källmaterial, metoder, samt brister i metod och källmaterial

Källmaterialet som ligger till grund för undersökningen är hämtat hos Arvika kommuns arkiv.

När det gäller frågeställning 1, *Vilka åtgärder vidtog man i Arvika för att få bukt med arbetslösheten? a) Vilka olika nödhjälpsarbeten satte kommunen igång b) och vilka fick ta del av dessa nödhjälpsarbeten?*, lämpar sig den kvantitativa metoden bäst, varför den har använts.

⁵⁶ Eriksson, L., a.a., s.37, Hettne, B., Sörlin, S., Östergård, U., a.a., s.214-219

⁵⁷ Garraty J. A., a.a., s.245

Den kvalitativa metoden passar bäst för frågeställning 2, *Kan man i de handlingar som rör arbetslöshetsfrågor se tendenser till den uppfostran av medborgarna som statens ökande inflytande över arbetslöshetsfrågan kom att få och kan man även se att statens ökande inflytande gjorde att kommunernas agerande blev allt mer begränsat?* Men den kräver också en hel del material för att resultatet ska bli så trovärdigt som möjligt. Därför är tidsperioden för undersökningen förhållandevis lång. Utifrån det kan man förstå att källmaterialet inte är i en storlek som är oöverskådligt. Det är naturligtvis också en nackdel, eftersom man då kan missa en del aspekter som kan ge ytterligare tyngd åt det som undersökningen vill besvara.

Även för frågeställning 3, *Vad har de arbetslösa att säga om sin situation? Kan man spåra något av den förändring som skedde i samhället genom deras kommunikation med kommunen?*, är den kvalitativa metoden mest lämplig. Men även den kräver en hel del material för att resultatet ska bli så trovärdigt som möjligt. Samma tidsperiod som fråga 1 och 2 undersöks också här. Tillförlitligheten här kan dock bli mindre än i de första två frågorna därför att man inte kan veta om all korrespondens eller olika möten mellan de arbetslösa och kommunen har bevarats. Det kan säkerligen finnas luckor, då material har kommit bort eller arkivbildarna inte ansåg det vara värt att bevara. Naturligtvis måste man också ta i beaktande att de som fattade pennan eller på annat sätt kontaktade kommunen vad gäller arbetslöshetsfrågan kanske inte tillhörde majoriteten. Det troligaste är väl att de flesta arbetslösa inte fattade pennan och skrev om sina problem. Trots detta finner jag ämnet vara så pass intressant att jag låter frågan stå kvar.

1.8 Tidigare forskning

John A. Garraty, professor i historia vid Columbia University, är den som framför allt har gett mig ett historiskt perspektiv på arbetslöshetsproblemet. Hans bok *Arbetslösheten i historien* tar upp hur man genom tiderna, enda sedan antiken fram till våra dagar, har sett på och behandlat arbetslöshetsproblemet, samt vad man ansett vara orsaken till arbetslöshet. Boken ger även en översikt över vad ekonomer och filosofer har skrivit om arbetslöshet, vad regeringar, statschefer och politiker har sagt och gjort för att råda bot på den och hur de har lyckats. Det är intressant att ta del av synen på den icke arbetande människan, samt den klivna attityd och uppfattning människan har haft till arbete och hur dessa attityder och uppfattningar har skiftat genom historien.⁵⁸

Även i Arne Helldéns bok *Arbete, Ur arbetets idéhistoria*, kan man ta del av hur synen på arbete har förändrats, samt hur villkoren för arbete har förändrats. I Arne Helldéns bok är det mer filosoferna än ekonomerna som kommer till tals. Genomgången av tankar kring arbete över tiden spänner från Platons dialoger till dagens debatt om människan och tekniken, men fokus är framförallt synen på arbete innan 1900-talet.⁵⁹

De amerikanska författarna Frances Fox Piven och Richard A. Cloward har skrivit en bok med titeln *Regulating the Poor. The Functions of Public Welfare*. Författarna behandlar framförallt utvecklingen i U.S.A under 1900-talet, i liten omfattning diskuterar de även Europa och utvecklingen där, och för fram argumentet att understödsåtgärder, i form av arbetslöshetskassa och liknande, infördes som en metod för att kontrollera fattiga människors beteende och först i andra hand som en hjälpinsats. Hjälpinsatserna eller understödsåtgärderna som infördes menar de var reaktiva för att förhindra upplopp som

⁵⁸ Garraty, J., A., a.a.

⁵⁹ Helldén, A., a.a.

började sprida sig. Jag anser dock att det argumentet inte går att applicera vad gäller Sverige. Åtgärderna som vidtogs i Sverige skulle man om något kalla proaktiva inte reaktiva. Sverige hade inte haft någon stor arbetslöshet innan första världskriget och heller inte några tendenser till arbetslöshetsupplopp. Att understödsåtgärder av olika slag skapades för att åstadkomma någon form av motprestation går dock inte att förneka.⁶⁰

I Alain de Bottons *Statusstress* diskuteras människans förhållande till arbete och hur synen på vad som ger status har förändrats. Arbete under antiken var någon som man undvek om man inte behövde. Det var för fattiga och slavar och därför av låg status. Men under senare tid blev arbete blivit något alla måste göra om man inte ville ses på med suspekta ögon. I det överensstämmer det normeringsarbete socialdemokraterna inledde där medborgare var lika med lönearbetare.⁶¹

I *Den globala nationalismen* av Björn Hettne, Sverker Sörlin och Uffe Östergård har jag framförallt tagit del av det kapitel som behandlar kopplingen mellan välfärd, medborgarskap och nationalitet. De för fram tanken att de begreppen av tradition har hållits åtskilda, men att nyare forskning visar att det finns mycket som talar för att det finns många beröringspunkter mellan framväxten av dessa tre. Jag har tagit fasta på kopplingen mellan välfärd och medborgarskap genom att hävda att den framväxande svenska välfärden gick hand i hand med skapandet av normen för hur en svensk medborgare skulle vara. Och den normen var att man skulle arbeta eller vilja arbeta. Det var nämligen kravet för att man skulle kunna få åtnjuta de förmåner som välfärdsstaten erbjöd.⁶²

I takt med att staten kom att ägna allt större kraft och resurser åt att skapa arbetstillfällen växte arbetsförmedlingarna i betydelse. Uppbyggandet av en stark och välutrustad arbetsförmedlingsorganisation har jag tagit del av i Ragnar Thoursie, Lennart Delander och Eskil Wadensjöes bok *Arbetsförmedlingens historia*. Under den tid som min undersökning fokuserar på spelade dock inte arbetsförmedlingarna någon större roll. Fram till andra världskrigets utbrott drevs de nämligen kommunalt och många mindre kommuner som till exempel Arvika hade enbart filialkontor som kunde vara inhyrt i någons hem som en extra sysselsättning. Arbetsförmedlingens uppgift kunde handla om att den arbetslöse skulle registrera sig där, men bedömningen av om den arbetslöse skulle få understöd i antingen kontant form eller genom nödhjälpsarbete gjordes av kommunen. Först när staten tog över ledningen av arbetsförmedlingen fick den en mer aktiv roll vad gäller arbetsmarknadspolitiska åtgärder.⁶³

För att ta del av hur den svenska arbetsmarknadspolitiken har förändrats under den tid som undersökningen spänner över har jag läst *Den svenska arbetsmarknadspolitiken under 1900-talet* av Roger Axelsson, Karl-Gustav Löfgren och Lars-Gunnar Nilsson. Författarna för fram hur synen på arbetsmarknad och arbetslöshet under 1900-talet har förändrats och att det går hand i hand med hur den ekonomiska teorin har förändrats. Mot bakgrund av den förändrade synen försöker de klargöra motiven bakom olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder som staten gjort.

Nils Unga lade 1977 fram en avhandling med namnet *Socialdemokratin och arbetslöshetsfrågan 1912-1934* som jag har tagit del av. Utgångspunkten för hans avhandling är att socialdemokraterna 1930 gick in för en ny arbetslöshetspolitik. De ville

⁶⁰ Piven, F., P., Richard, A., C., *Regulating the Poor, The Functions of Public Welfare*

⁶¹ de Botton, A., a.a.

⁶² Hettne, B., Sörlin, S., Östergård, U., a.a.

⁶³ Delander, L., Thoursie, R., Wadensjö, E., a.a.

föra en expansionistisk politik; samhällets efterfrågan skulle ökas för att bli av med den permanenta arbetslösheten. Det han undersöker är varför denna omsvängning skedde. Han menar att tidigare forskare uppfattat det som att den nya arbetslöshetspolitiken var så pass teoretisk att den måste ha teoretiska förlagor, som till exempel Keynes teorier, medan andra menar att socialdemokraterna långt innan 1930 var inne på idén att föra en expansionistisk politik, men att de inte vågade lansera den därför att de visste att de borgerliga inte skulle acceptera den. Unga framför istället tesen att det var fackföreningsrörelsen som stod bakom socialdemokraternas nya arbetslöshetspolitik. Han menar att det är väl dokumenterat att fackföreningsrörelsen och socialdemokraterna hade en nära kontakt och att det framförallt var fackföreningsrörelsens kritik av nödhjälpsarbeten med löner under avtal som fick socialdemokraterna att överge den neoklassiska synen på ekonomin. Avhandlingen ger en bra bild av de politiska funderingarna kring hur man skulle förhålla sig till de arbetslösa och vilka åtgärder man ansåg lämpliga att vidtaga för att lösa det samhällsproblem som arbetslösheten ansågs vara.⁶⁴

Även Lena Eriksson vid Stockholms universitet har gjort en avhandling som behandlar arbetslöshetsfrågan i början av 1900-talet och jag har tagit del även av den. Lena Eriksson koncentrerar sin avhandling kring arbetslinjen som infördes efter första världskrigets utbrott och tiden som hon undersöker har fokus på 1920-talet. Hennes avhandling har titeln *Arbete till varje pris. Arbetslinjen i 1920-talets arbetslöshetspolitik*. Lena Eriksson undersöker i sin avhandling hur arbetslinjen påverkade samhället och de som var utan arbete. Undersökningen tar sin början i den nationella nivån med frågor kring politikens målsättningar och utformningar. Av centralt forskningsintresse för henne har varit att undersöka hur normer förmedlats i arbetslöshetspolitiken genom arbetslinjen och samtidigt hur normerna i det redan existerande samhället har format att det var just arbetslinjen man valde som åtgärd för att komma tillrätta med arbetslöshetsfrågan. Lena Eriksson undersöker också hur arbetslöshetspolitiken genomfördes på kommunalnivå. Hon koncentrerar sig på arbetslöshetskommitténs arbete i Stockholms kommun. Hur arbetslinjen påverkade de som var arbetslösa är även det något som hon undersöker och hon har valt att ge röst åt dem som var arbetslösa i Stockholms kommun. Lena Eriksson belyser arbetslöshetspolitiken ytterligare genom att jämföra hur man i Storbritannien behandlade arbetslöshetsfrågan under samma tid. Jag har haft stor nytta av att ta del av hennes avhandling som mycket systematiskt går igenom hur samhället såg ut tiden innan efter och under den tid som hon fokuserar på, samt de diskussioner och olika bevekelsegrunder som fördes och fanns för hur man skulle lösa arbetslöshetsfrågan.⁶⁵

De arbetslösa och 1930-tals krisen med undertiteln *En kollektivbiografi över hjälpsökande arbetslösa i Stockholm 1928-1936* är namnet på Thomas Furths avhandling som jag har tagit del av. Hans avhandling tar sin utgångspunkt i två synsätt som står mot varandra när det gäller 1930-talets krisår och den massarbetslöshet som tiden förknippas med. Det ena synsättet går ut på att 1930-talets krisår innebar ett nytt skede i svensk samhällsutveckling. Det andra menar att 1930-talets depressionsår var en parentes och att hela mellankrigstiden måste ses som en enhet vad gäller samhällsförändringar. För att få svar på frågan om 1930-talets krisår ska ses som en parentes eller ett brott i samhällsutvecklingen har Thomas Furth undersökt de arbetslösas sociala villkor. Det han undersöker är vilken kategori människor som vara arbetslösa, om det var unga eller

⁶⁴ Unga, N., a.a.

⁶⁵ Eriksson, L., a.a.

gamla, om det var grupper ur de breda folklagren eller om det var redan marginaliserade grupper, långvarig eller kortvarig arbetslöshet, samt om det går att se om det skedde attitydförändringar gentemot arbetslösa enbart hos de arbetslösa själva eller om det även skedde i det omgivande samhället. Undertiteln visar att det är de arbetslösa i Stockholm som undersökningen baseras på. Svaret på Thomas Furths undersökning är att 1930-talets krisår blev en sådan social kris att det är befogat att tala om ett brott i samhällsutvecklingen. Det skedde enligt Thomas Furth en mentalitetsförändring som förde samhällsklasserna närmare varandra och det menar han vidare måste ses som ett brott i samhällsutvecklingen. Även Thomas Furths avhandling har gett mycket idéer till min egen uppsats. Speciellt intressant har det varit att ta del av den eftersom han till största delen har koncentrerat sig på att undersöka underströmmar, de människor som påverkades av krisen och de beslut som politikerna tog.⁶⁶

Anders Berge, docent i historia vid Stockholms universitet, har skrivit boken *Medborgarrätt och egenansvar, De sociala försäkringarna 1901-1935*. Boken diskuterar staten som samhällsorganisatör och hur denna använde de sociala försäkringarna för att organisera samhället och framförallt dess medborgare. Genom den moderna social- eller välfärdspolitiken, menar Anders Berge, definierar staten det sociala medborgarskapets innehåll. Startskottet för den moderna socialpolitiken var, enligt Anders Berge, arbetslöshetsfrågan. Genom den hjälp man erbjöd de arbetslösa lanserade man normen om den skötsamme arbetaren. Alla som av olika anledningar kom i kontakt med de sociala försäkringar staten hade skapat som stöd för sina medborgare kom också i kontakt med den förväntade normen. Boken ger ett bra komplement till de diskussioner som förs om välfärd och medborgarskap i *Den globala nationalismen* av Björn Hettne, Sverker Sörlin och Uffe Östergård.⁶⁷

Litteraturen som har studerats behandlar människans genom historien skiftande syn på arbete och arbetslöshet, även om det senare som begrepp uppkom först i slutet av 1800-talet. Det är framförallt en västerländsk syn på ovanstående som har studerats, då litteraturen har sin utgångspunkt i Europa och i USA. Men eftersom uppsatsens syfte är att undersöka hur man i en mindre kommun som Arvika tog hand om sina arbetslösa, samt hur de arbetslösa behandlades och såg på sin situation under 1900-talets första årtionden ligger fokus på den litteratur som behandlar arbetslöshetsfrågan i Sverige under 1900-talets första hälft. Av intresse för undersökningen har också sådan litteratur varit som diskuterar statens förändrade roll under samma tid och dess uppfostran av folket till skötsamma medborgare.

Både Lena Eriksson och Thomas Furth har intresserat sig för den arbetslöses situation, något jag också har för avsikt att göra. Lena Eriksson har dessutom undersökt hur arbetslöshetspolitiken genomfördes på kommunalnivå och hur man genom den förde fram vissa förväntningar på hur en medborgare skulle vara, något jag också har för avsikt att undersöka. Men i båda fallen handlar det om Stockholm, Sveriges i särklass största stad och man kan knappast kalla den representativ för riket. Jag har inte i någon litteratur kunnat hitta någon forskning där man undersöker hur arbetslöshetspolitiken genomfördes i en mindre kommun. Kanske inte heller Arvika, en liten ort långt ifrån de politiska besluten, kan anses som representativ för Sverige. Men det innebär trots allt att ännu en pusselbit kan läggas till den tid då det som kom att kallas Folkhemmet byggdes upp.

⁶⁶ Furth, T., a.a.

⁶⁷ Berge, A., a.a.

2. Undersökning

2.1 Arvika under 1900-talets första årtionden.

Arvika är och har under hela 1900-talet varit en stad präglad av industrier. Det var framförallt järnvägen som bäddade för industrins möjligheter, samt de goda möjligheterna till sjötransporter. I Arvika fanns det bland annat en tobaksfabrik, pianofabrik, vagnfabrik, ullspinneri och en av de största arbetsgivarna i orten Arvika-Verken, som möjliggjorde andra affärsverksamheter.⁶⁸ Senare industrier till orten var AB-Thermia-Verken som finns kvar än idag, samt mejeriverksamhet.⁶⁹

Av betydelse för befolkningen i Arvika var även de industrier som låg utanför orten och som var stora arbetsgivare som till exempel pappersindustrin i Jössefors.⁷⁰

I samband med lågkonjunkturen för industrin efter första världskriget drabbades Arvika av en hög arbetslöshet liksom andra städer där industrin dominerade. Även depressionen i början av 30-talet satte sina spår i Arvikas näringsliv. I slutet av 1930-talet skedde dock återigen en ökning av antalet arbetstillfällen inom industrin.⁷¹

Från seklets början 1900 fram till 1940 hade befolkningen i Arvika nästan tredubblats. År 1900 hade man en befolkning på 3 083 invånare⁷² och 1940 var befolkningstalet 8 895.⁷³

Den politiska utvecklingen har i huvudsak följt utvecklingen på riksplanet. Det parti som hade det starkaste inflytandet i Arvika fram till 1934 års val var högern med namnet Allmänna valmansförbundet. Vid valet 1934 fick socialdemokraterna makten i Arvika och den har de sedan behållit, dock inte alltid med egen majoritet.⁷⁴

2.2 Arvika och arbetslösheten

Ett av de första dokument i Arvika kommuns arkiv som nämner ordet arbetslöshet är daterade 1909. Brevet är från Landstingets arbetsförmedlingskommitté. Brevet som är daterat i mars 1909 hänvisar till en utredning som tillsattes redan 1907 för att utreda ”behovet och lämpligheten av en offentlig arbetsförmedlingsanstalt för Värmlands län”. Huvudkontoret skulle vara i Karlstad och man skulle ha ett avdelningskontor i Arvika. Arvika skulle få 5 600 kronor under förutsättning att man kostnadsfritt stod för lämpliga lokaler, dess inventarier och att man kostnadsfritt såg till att kontoret hölls varmt genom eldning. I brevet hänvisas till att representanten för kommittén talade sig varm för att en arbetsförmedling skulle förebygga arbetslöshet och i förlängningen minska kostnaderna för fattigvården. Men enligt brevet så beslutade man i september 1908 att det inte behövdes en arbetsförmedling i Arvika trots att ”betydelsen av den offentliga arbetsförmedlingen under de senaste åren blivit allt mer erkänd och det med rätta”. Protokollat avslutas med att fullmäktige å Arvika köpings vägnar erbjuder sig att bidra med bidrag för att en arbetsförmedlingsanstalt för hela länet ska uppföras. Man får anta att placeringen för den var tänkt i Karlstad.⁷⁵

⁶⁸ Nordenberg, R., *Om Arvika*, s. 34

⁶⁹ Ibid, s. 92

⁷⁰ Berger, S., *Företagsnedläggning – konsekvenser för individ och samhälle*, s. 12

⁷¹ Nordenberg, R., a.a., s.92

⁷² Nyborg, K., Schröder, H., *En bok om Arvika 1811-1933*, s. 435

⁷³ Årsbok för Sveriges kommuner 1940, s. 42

⁷⁴ Nordenberg, R., a.a., s.47-48

⁷⁵ Arvika kommuns arkiv (AKA). Vol. a:5. Drätselkammarens ämnesordnande handling den 20 mars 1909

I Karlstad fanns det redan vid den här tiden en kommunal arbetsförmedling. Den inrättades redan 1906 och det var den sjunde de öppnade i landet.⁷⁶ I Arvika var man inte intresserad av att öppna en arbetsförmedling, trots att man skulle få ett visst statsbidrag till verksamheten. Mellan raderna kan man läsa att det troligen var så att fullmäktige tyckte att det var för dyrt och att behovet inte riktigt fanns. Hur många som var arbetslösa vid den här tiden är det svårt att få några exakta uppgifter om, men enligt en förteckning gjord två månader tidigare ska det ha funnits 26 arbetslösa män.⁷⁷ Senare samma år har ett brev skickats ut från Kungliga kommerskollegium, avdelningen för arbetsstatistik, till kommunalnämndens ordförande. De ville veta hur många som var sysselsatta i kommunala arbeten. Det finns inget dokument som bekräftar något svar, men längst ner på brevet har någon skrivit till ” som lägst 26, i medeltal 38 och som högst 42”. Man får anta att det gällde personer som arbetade med kommunala arbeten.⁷⁸ Under år 1909 hade man i Arvika 4.633 invånare.⁷⁹

Några år senare kom det ytterligare påtryckningar från Värmlands läns arbetsförmedlingsanstalt där man med skarpa ord tryckte på för att Arvika skulle öppna ett lokalkontor. Enligt Värmlands läns arbetsförmedlingsanstalt skulle det kosta 5 000 kronor årligen. Drätselkammaren ansåg enligt protokollet att det var för dyrt och föreslog istället att anslå ett belopp på 100 kronor årligen för ett ombuds avlöning. Ovanstående visar att det vid den här tiden var kommunerna som till stor del avgjorde hur de skulle förhålla sig till dem som var arbetslösa och hur man bäst skulle hjälpa dem. Först 1934 kom lagen om offentlig arbetsförmedling, vilket innebar att alla kommuner hade skyldighet att se till att det fanns en arbetsförmedling.⁸⁰

År 1914 utbröt första världskriget och för första gången tog staten ett större ansvar för de arbetslösa och ett större inflytande över kommunernas verksamhet vad gällde de arbetslösa, genom inrättandet av Statens Arbetslöshetskommissionen och dess utlöpare Arbetslöshetskommittéer ute i kommunerna.⁸¹ Under denna period går det inte att finna några dokument om arbetslösa i kommunens arkiv. Det första dokument som berör Statens Arbetslöshetskommission är daterat till december 1919, det år första världskriget slutade. I samband med att första världskriget slutade var det meningen att Statens Arbetslöshetskommission och dess kommittéer skulle upphöra. I och med att kriget var slut ansåg man att arbetstillfällena skulle öka med följd att det skulle bli mindre arbetslösa. Den arbetslöshet som då kunde uppstå fick kommunerna ta hand om själva.⁸² Det är något som klart framgår av ett brev från Konungens Befallningshavande som delger en skrivelse från Statens Arbetslöshetskommission. I brevet står det att vid världskrigets utbrott 1914 satte man igång understödsverksamhet för oförvällat arbetslösa, men nu skulle det vara slut med det. Kommunen kunde inte vänta sig någon hjälp utan fick själva se till att bereda arbete åt dem som blev utan arbete. I brevet påminner man om att kommunen kan vända sig till Skogssällskapets Statsarbeten, eftersom de har som uppgift att anordna nödhjälpsarbeten tillsammans med kommunerna.⁸³ Skogssällskapets Statsarbeten var en underorganisation till Statens

⁷⁶ Delander, L., Thoursie, R. Wadensjö, E., a.a., s. 18

⁷⁷ AKA. Vol. a:1-a:5. Drätselkammarens ämnesordnande handlingar den 29 januari 1909

⁷⁸ Ibid. den 13 mars 1909

⁷⁹ Schröder, H., Nyborg, K., a.a., s. 435

⁸⁰ Delander, L., Thoursie, R., Wadensjö, E., a.a., s.31

⁸¹ Eriksson, L., a.a., s.23

⁸² Unga, N., a.a., s. 73

⁸³ AKA., Vol. a:1-a:5. Drätselkammarens ämnesordnande handling, den 4 december 1919

Arbetslöshetskommision. De organiserade och utförde de nödhjälpsarbeten som kommissionen hade beslutat skulle utföras.⁸⁴

Det visade sig dock att arbetslösheten inte sjönk. På sommaren 1920 fick man klara känningar av den depression som senare drabbade och lamslog stora delar av landets näringsliv. På grund av den återigen ökande arbetslösheten beslöt man att Statens Arbetslöshetskommision med dess kommittéer ute i kommunerna skulle vara kvar. Statens inflytande över kommunerna ökade ytterligare genom att Statens Arbetslöshetskommision fick än mer bestämmanderätt över kommunerna. Kommunerna var bland annat tvungna att ansöka hos Statens Arbetslöshetskommision för att betala ut kontant understöd och för att få starta nödhjälpsarbeten. Tidigare hade kommunerna utan tillstånd fått bestämma om de skulle starta nödhjälpsarbete, samt även fått bestämma över om de skulle betala ut kontant understöd och hur mycket de skulle ge i understöd.⁸⁵ Det ökande inflytandet märks i kommunikationen mellan kommittén i Arvika och kommissionen i Stockholm.

Arvikas invånareantal under 1921 var 7 110.⁸⁶ I genomsnitt hade man 270 arbetslösa per månad under 1921, med en toppnotering i december på 378 arbetslösa.⁸⁷ På grund av den höga arbetslösheten var det svårt för kommunen att ordna nödhjälpsarbete åt alla, men det var de direktiv kommunen hade att gå efter. I möjligaste mån skulle nämligen de arbetslösa sättas i arbete och endast i nödfall skulle kontant utbetalning ske.⁸⁸ I mars såg sig kommittén i Arvika tvungen att kontakta kommissionen för att få betala ut kontant understöd. Man menar i sin framställan att Arvika har fått en ganska stor arbetslöshet och att man har mer att vänta på grund av att flera industrier kommer att läggas ner eller skära ner på sina anställda; Möbelfabriken skulle läggas ner en månad efter det att brevet skrevs, Grep-, yx-, och spadfabriken hade vid tidpunkten för brevet entledigat nästan alla sina arbetare, AB Arvika-Verken hade successivt tänkt minska sin arbetsstyrka, all byggnadsverksamhet låg nere och de övriga industrierna kunde enbart erbjuda sina anställda arbete tre dagar i veckan. Kommunen menade att man hitintills lyckats bereda olika nödhjälpsarbeten åt de arbetslösa, men man trodde sig inte kunna åstadkomma mer arbeten och bad därför kommissionen om att få betala ut kontant understöd till dem som man inte kunde ordna nödhjälpsarbete åt.⁸⁹

Svaret kommunen fick visar hur viktigt det var att hålla på Arbetslinjen, att i största möjliga mån undvika att medborgarna kunde kvittera ut kontanta medel utan att man krävde något i ersättning. I svaret står det nämligen att kommunen bör kontakta Skogssällskapets Statsarbeten och ge förslag till arbeten som de därefter kan hjälpa till med att sätta igång.⁹⁰ Genom det menar kommissionen borde det bli möjligt att undvika kontant betalning.

Redan innan brevet till kommissionen om anhållan att betala ut kontantbetalning hade man inom kommunen diskuterat vilka olika nödhjälpsarbeten man skulle kunna sätta igång för att hjälpa de som var utan arbete. De olika förslag som togs fram byggde alla på hårt kroppsarbete och det var också tanken med nödhjälpsarbetena. De skulle vara arbetsintensiva och inte kräva mycket arbetsmaterial. På så sätt skulle man hålla

⁸⁴ Unga, N., a.a., s.78

⁸⁵ Unga, N., a.a., s.73

⁸⁶ Brodin, L., *Arvika, köpingen och staden 1811-1911-1936*, s. 127

⁸⁷ AKA. Vol.a:1-a:5. Drätselkammarens ämnesordnande handlingar,

⁸⁸ Eriksson, L., a.a., s. 17-27

⁸⁹ AKA., Vol. a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, den 23 mars 1921

⁹⁰ Ibid., den 26 mars 1921

kostnaderna nere och arbetsintensiteten uppe. De tunga och monotona arbetena skulle också verka avskräckande, så att de arbetslösa hellre sökte sig till andra ”riktiga arbeten”. Det var också viktigt att det var arbeten som en person kunde påbörja utan att behöva förberedas inför. Det var naturligtvis också av vikt att de inte konkurrerade med ”riktiga arbeten”⁹¹ Och tittar man på de nödhjälpsarbeten som man i Arvika kommun lade fram som förslag ser man att de helt går på kommissionens linje, vad gäller hur ett nödhjälpsarbete skulle se ut. De arbeten man föreslog att sätta igång är de som följer; grundläggningsarbete för kajmur i västra delen av hamnen, uppbrytning av sten på Sågudden och därefter skulle stenen föras till hamnen för att användas till grundläggning av kajmur, bergsprängning i Östra Esplanaden för grundläggning av det nya sjukhuset, lösbrytning och upptagning av jordstenar på vissa gator och vägar i Haga, nedtagning av det nuvarande Kallbadhuset, därefter skulle virket transporteras till Sågudden för att användas till uppförande av ett nytt kallbadhus.⁹² De arbeten som kommunen under årens lopp drog igång som nödhjälpsarbeten hade alla samma karaktär; vägförberedande, urdikning, nedläggande av vatten- och avloppsrör med mera. En del av kritiken mot nödhjälpsarbetena var att några av de arbeten kommunen ordnade åt de arbetslösa var sådana arbeten som kunde ha varit ”riktiga arbeten”. Kommunen fick bidrag av kommissionen för att driva nödhjälpsarbeten, vilket borde ha inneburit en frestelse för en del kommuner att se till att få arbete gjort som man själv inte ansåg sig ha råd att bekosta. En anledning till att kommunernas nödhjälpsarbeten skulle godkännas av kommissionen var troligen för att systemet inte skulle utnyttjas.⁹³

Det ser ut som om kommunen kontaktade Skogssällskapets Statsarbeten, för den 2 juli samma år hade de båda skrivit under ett kontrakt, vilket innebar att de sistnämnda skulle arrangera arbete med terrassering och makadamisering av Kyrkvägen, samt Fallängsvägen och Landsvägen till Vik. De skulle även arrangera schaktning och återfyllning, samt läggning av vatten- och avloppsledning.⁹⁴

Nödhjälpsarbetarens ersättning för arbete hade bestämts skulle vara mindre än en vanlig grovarbetarlön. Liksom det fanns regler för vilka som skulle få hjälp genom nödhjälpsarbeten eller kontanthjälp, fanns det regler för ersättningens storlek. Nödhjälpsarbete gav mer pengar åt den arbetslöse än kontanthjälp, eftersom det var arbete man ville uppmuntra till. Men det fanns ytterligare uppdelningar, som var ålder och könsbaserat. I Arvika kommuns handlingar kan man se att det förs diskussioner om hur mycket som ska ges i ersättning. I bland annat handlingar från början av 1921 ser det ut som om man la fram förslag om att timpenningen för nödhjälpsarbeten i kommunens regi skulle ligga på 75 öre. För de som var under 18 år ansåg man att beloppet kunde vara lägre, men för de som hade en familj att försörja skulle det vara högre menade man.⁹⁵ I teoridelen diskuteras hur den arbetslöshetspolitik som fördes ledde fram till en normering av medborgarna till lönearbetare. Men arbetslöshetspolitiken som fördes måste även ha gett andra effekter, för ingenstans i de handlingar som har gått igenom i Arvika kommuns arkiv vad gäller arbetslöshetsfrågan finns en enda kvinnlig hjälpsökande. Lena Eriksson påpekar i sin avhandling *Arbete till varje pris, Arbetslinjen i 1920-talets arbetslöshetspolitik*, att under tider av samhällsliga kriser, vilket arbetslösheten under

⁹¹ Eriksson, L., a.a., s.198-199

⁹² AKA., Vol. A1a:3, Stadsfullmäktiges protokoll, den 14 februari 1921

⁹³ Unga., N., a.a., s. 87

⁹⁴ AKA., Vol., a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, den 2 juli 1921

⁹⁵ AKA., Stadsfullmäktiges protokoll, den 14 februari 1921

1920-talet var, kan etablerade normer antingen förstärkas eller försvagas⁹⁶ och den etablerade normen vad gällde arbetsfördelningen mellan könen i hemmet och på arbetsmarknaden samverkande under den tiden med normen om den manlige familjeförsörjaren och lönearbetaren. Gifta kvinnor förväntades inte bidra till hushållets ekonomi genom lönearbete. De borde enligt normen lämna sin anställning och bli hemmafru. Därför ansåg man att den vuxne mannen som bildat familj sannolikt hade en större försörjningsbörda än en ensamförsörjare. I kommissionens direktiv till kommittéerna från 1922 påpekas att de arbetslösa som framförallt ska hjälpas är familjeförsörjare och ”såsom familjeförsörjare anses endast mannen, utom i de fall, att mannen avlidit eller vistas å okänd ort, då kvinnan anses som familjeförsörjare”.⁹⁷ Redan innan direktivet om att manliga familjeförsörjare skulle prioriteras kom det ett brev till kommittén i Arvika från kommissionen om att vid de statliga nödhjälpsarbetena skulle familjeförsörjare få extra tillägg till dagsinkomsten med 1 krona per dag för hustru och 25 öre för varje barn.⁹⁸ Redan i den formuleringen är det konstaterat att familjeförsörjaren är en man och inte en hustru.

Direktivet om att enbart manliga familjeförsörjare skulle prioriteras drogs senare tillbaka,⁹⁹ men normen om den manlige lönearbetaren, som fanns redan tidigare kan inte ha luckrats upp genom de direktiv som hade kommit genom Arbetslöshetskommissionen. Enbart arten på de nödhjälpsarbeten som ordnades borde ha varit en signal som talade om att det var männen hjälpen riktades till. De kvinnor som var utan man att försörja dem tvingades troligtvis att vända sig till den stigmatiserade fattigvården. För inte kan det ha varit så att lönearbetande kvinnor under krisåren i Arvika klarade sig från att drabbas av arbetslöshet?

Under år 1922 steg arbetslösheten i Arvika liksom i resten av Sverige. I genomsnitt rapporterade man till kommissionen i Stockholm att man hade 292 stycken arbetslösa per månad.¹⁰⁰ Den högsta arbetslösheten hade man i januari och i februari med siffrorna 497 respektive 470, men den drastiska minskningen i januari berodde inte på att så många fler hade fått arbete. I rapporteringen till kommissionen har man skrivit att ”7 stycken ungarlar som erhållit nödhjälpsarbete, men ej mottagit detta har därför avförts”.¹⁰¹ Detta visar med klar tydlighet den normering till arbete som arbetslöshetspolitiken innebar. Det fanns inget alternativ till de erbjudna nödhjälpsarbetena. Straffet för att inte arbeta innebar att man under några veckor blev avstängd från understöd. Därefter kunde man återigen be om hjälp, under förutsättning att man var villig att arbeta, naturligtvis.

Som framgår av ovan var kommunerna tvungna att varje månad rapportera in till kommittén hur många arbetslösa man hade, samt vilka åtgärder man använde för att på olika sätt hjälpa de som var utan arbete. I rapporten för januari, som redan kommenterats, rapporterade kommunen att man lyckats ordna nödhjälpsarbete i kommunal regi åt 24 av de 497 arbetslösa. 144 stycken var sysselsatta inom statliga nödhjälpsarbeten och 204 fick understöd utan att arbeta, men inte kontant utan in natura.¹⁰² Att inte betala ut

⁹⁶ Eriksson, L., a.a., s .44

⁹⁷ Ibid., s. 115-116

⁹⁸ AKA., Vol., a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnade handlingar, den 30 juni 1921

⁹⁹ Eriksson, L., a.a., s.117

¹⁰⁰ AKA. Vol, a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, månatliga rapporter till Statens Arbetslöshetskommission angående antalet arbetslösa från januari till december under 1922.

¹⁰¹ AKA. Vol., a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, (inga exakta datum anges enbart månad, men man får anta att det borde vara i slutet av månaden) januari, februari

¹⁰² Ibid., (inget exakt datum anges, men troligtvis rör det sig om slutet av månaden) januari 1922

understödet i kontanta medel var helt i linje med kommissionens direktiv och visar också på att den moraliska biten i arbetslöshetsfrågan levde kvar. Det verkar som om man ansåg att de som var utan arbete hade en dålig moral och därför inte kunde anförtros med kontanter som de troligtvis inte kunde hantera på rätt sätt.

Under 1922 då arbetslöshetssiffrorna i kommunen steg och som en följd av det kommunens utgifter beslutades det om en sänkning av nödhjälpsarbetarnas lön. I ett protokoll från april 1922 har man beslutat att nödhjälpsarbetarna ska få en lön på 50 öre i timmen jämfört med det förslagna 75 öre per timme från 1921.¹⁰³ Hela rikets utgifter för den här tiden steg¹⁰⁴ och det kan vara en av anledningarna till att man sänkte ersättningsnivån och även att man under detta år prioriterade bort vissa grupper till förmån för manliga familjeförsörjare, vilket kommenterats i ett tidigare stycke.

Ytterligare orsaker till att bli utan understödshjälp var om man just deltagit i eller deltog i en konflikt med en arbetsgivare, framför allt handlade det om strejk.¹⁰⁵ I början av 1922 hade det troligen varit en konflikt inom sågverksindustrin, vilket föranledde att arbetslösa som tidigare haft koppling till sågverksindustrin blev avstängda från rätten till understöd. I slutet av maj fick dock kommittén i Arvika ett brev som talade om att konflikten nu var hävd och att den arbetslösa som tidigare arbetat inom sågverksindustrin nu återigen fick tillgång till understöd¹⁰⁶ Man kan starkt misstänka att avstängningen från understöd vid konflikt även det var ett sätt att skapa den skötsamme lönearbetaren som staten genom sin arbetslöshetspolitik var på väg att åstadkomma. Konflikter mellan arbetsgivare och löntagare gynnade inte staten och skulle därför förhindras. Förenklat skulle man kunna säga att arbetslöshetspolitiken byggde på belöning och bestraffning.

Även under år 1923 var arbetslösheten stor. Det finns tyvärr inga exakta siffror över det, men arbetslösheten i riket var fortsättningsvis hög och statistik över fattigvården i Arvika talar om att 8 procent av invånarna var understödstagare¹⁰⁷. Med de siffrorna över fattigvårdens understödstagare kan man anta att arbetslösheten i Arvika fortfarande var hög. På grund av den höga arbetslösheten hade Statens Arbetslöshetskommission beslutat att landstinget i Värmland skulle få ett anslag på 300 000 kronor som skulle utelämnas till hårt betungande kommuner. Arvika kommun ansökte om att få 20 000 kronor för att kunna sätta igång kommunala nödhjälpsarbeten och två månader senare hade de fått ett jakande svar på sin ansökan.¹⁰⁸

Ända fram till 1925 var det höga arbetslöshetssiffror i hela riket och i Arvika var understödstagarna hos fattigvården fortsatt höga. 1924 var 10.4 procent av stadens befolkning understödstagare och 1925 var det 9.4 procent som var understödstagare hos fattigvården.¹⁰⁹

Under både 1924 och 1925 ansökte kommunen hos landstinget för att få pengar för att få sätta igång nödhjälpsarbeten, då man ansåg sig ha så många arbetslösa.¹¹⁰

Efter 1925 sjönk arbetslösheten över hela riket för att i början av 1930-talet, som en följd av depressionen som drabbade hela världen, återigen börja stiga. Samhällets

¹⁰³ AKA. Vol., a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, den 25 april 1922

¹⁰⁴ Axelsson, R., Löfgren, K. G., Nilsson, L.G., a.a., s. 58-59

¹⁰⁵ Ibid., s. 62-64

¹⁰⁶ AKA. Vol., a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, den 23 maj 1922

¹⁰⁷ Brodin, L., a.a., s.127

¹⁰⁸ AKA., Vol., AI a:4, Drätselkammarens protokoll den 25 januari 1923, den 12 mars 1923

¹⁰⁹ Brodin, L., a.a., s.127

¹¹⁰ AKA., Vol. AI a:4, Drätselkammarens protokoll, den 17december 1924, den 23 november 1925

hjälpverksamhet för de arbetslösa var under 1926 till 1930 relativt blygsamma.¹¹¹ Det kan vara en anledning till att det inte går att finna några dokument av betydelse som handlar om de arbetslösa i Arvika kommuns arkiv. Noteras kan dock att man i Arvika under januari månad 1927 rapporterade in 104 arbetslösa¹¹² och då hade staden en befolkning på 7 980 invånare¹¹³. I juni 1931 hade man 176 stycken¹¹⁴ inrapporterade som arbetslösa av en befolkning på 7 916¹¹⁵ och i januari 1933 när befolkningstalet var 8 011¹¹⁶ invånare rapporterade kommunen att man hade 283 stycken¹¹⁷ arbetslösa.

De personer som i januari 1933 registrerats som arbetslösa fick alla understöd genom statsbidrag. Som motprestation till statsbidraget var de tvungna att arbeta, en dag för beloppet 10 kronor och två dagar för belopp som översteg 10 kronor. Arbetet skulle ske hos Stadsträdgårdsmästaren.¹¹⁸ Under vinterhalvåret var oftast arbetslösheten som störst. Det kan man se om man tittar på de inrapporterade arbetslöshetslistorna från kommittén i Arvika till kommissionen i Stockholm och det var också den tiden på året som det borde ha varit svårast för kommunen att ordna nödhjälpsarbete. Arbetet hos Statsträdgårdsmästaren som fortgick under flera veckor, måste ha varit en nödlösning när man inte ansåg sig ha råd eller möjlighet att ordna annat arbete.

Men redan i slutet av januari 1933 visar det sig i ett protokoll att kommunen fått statsbidrag för att sätta igång arbete med vatten- och avloppsledningar. I protokollet framgår det att man beslutat att ge detta arbete till 40 av de arbetslösa och att arbetet skulle sättas gång omedelbart.¹¹⁹

Redan några dagar efter att det statskommunala arbetet satts igång sker det ett möte mellan kommittén och herrar Olsson och Ek, representanter för de som arbetade vid det statskommunala arbetet. Herrar Olsson och Ek och dem de representerade ville inte enbart ha understöd för det arbete de utförde de ville även ha full hyresersättning, sjukersättning samt arbetskläder och skodon.¹²⁰ Frågan om arbetskläder till dem som hänvisades till arbeten arrangerade av stat och kommun hade redan tidigt diskuterats av kommissionen. En del ansåg att den arbetslöse själv måste ta ansvar och att man skämdes bort dem om man erbjöd att tillgodose arbetskläder. Andra menade att arbetskläder var en kostnad som den arbetslöse i den situation som han befann sig i var en kostnad han inte hade råd med. Men vid den här tiden i början av 1930-talet hade synen på de arbetslösa blivit något mer human och i de flesta fall stod kommunen för ersättning vad gällde arbetskläder. Hur de gjorde i det här fallet går det tyvärr inte att få något svar på eftersom det inte finns något dokument som bekräftar om man gick de arbetslösa tillmötes vad gäller arbetskläder och sjukersättning. Ersättning för hyran som de ville ha finns det dock belägg för att kommunen till viss del gick dem tillmötes om. För i ett dokument i slutet av januari 1933 har kommittén diskuterat det hyresbidrag som Statens Arbetslöshetskommission beslutat att hjälpa kommunen med. Kommittén kom dock fram till, enligt dokumentet, att endast hälften av hyran skulle ges som bidrag. Man ville inte

¹¹¹ Axelsson, R., Löfgren K.G., Nilsson, L.G., a.a., s. 56

¹¹² AKA., Vol. a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, den 25 januari 1927

¹¹³ Brodin, L., a.a., s.127

¹¹⁴ AKA., Vol. a:5, Drätselkammaren, Ämnesordnande handlingar, den 5 juni 1931

¹¹⁵ Brodin, L., a.a., s.127

¹¹⁶ Ibid., s.127

¹¹⁷ AKA., Vol. AI a:7, Drätselkammarens protokoll, den 25 januari 1933

¹¹⁸ AKA., Vol., AII:1 Arbetslöshetskommittén, Protokoll och bilagor 1933, den 5 januari 1933

¹¹⁹ Ibid., den 18 januari 1933

¹²⁰ Ibid., den 25 januari 1933

heller ge kontanter, då man trodde sig veta att det skulle komma att användas till annat än hyra. Istället skulle ”anvisningar” ges ut som i sin tur lämnades till hyresvärderna som därefter skulle lämna in dem till kommunen och få kontanter.¹²¹ Även om synen på de arbetslösa hade blivit något bättre, så går det inte att undvika att dra slutsatser ur dokumentet som refereras ovan att moralbiten vad gällde de arbetslösa fortfarande var mycket stark. Med det menas att åsikten att de arbetslösa till viss del var skyldiga till sin egen situation och att de var personer som inte riktigt hade förmåga att göra det som var rätt levde kvar. För vilken annan förklaring kan det finnas till att de inte kunde anförtrors med kontanter?

Kritiken mot den förda arbetslöshetspolitiken växte under slutet av 1920-talet. Kritiken kom främst från arbetarorganisationerna och gällde bland annat konfliktdirektiven, att man blev avstängd från ersättning när ens yrkesgrupp befann sig i till exempel strejk, och att lönerna för nödhjälpsarbetena var för låga. Man menade också att åtgärderna för att bekämpa arbetslösheten var alldeles för otillräckliga.¹²²

Vid valet 1932 blev det en socialdemokratisk regering och den nya regeringen lade på våren fram förslag till förändringar av arbetslöshetspolitiken. Arbetslöshetspolitiken förändrades i grova drag såsom följer; nödhjälpsarbetena som i slutet av 1920-talet hade bytt namn till reservarbeten fick nu ytterligare ett nytt namn eftersom dess förutsättningar ändrades. De skulle kallas beredskapsarbeten och skulle även fortsättningsvis organiseras av Statens Arbetslöshetskommission, men de skulle få en lön på samma nivå som den öppna marknadens grovarbetarlöner. Vidare skulle statskommunala arbeten prioriteras framför statliga och statsbidrag skulle även utgå till materialkostnaderna för att stimulera kommunerna att sätta igång arbeten åt de arbetslösa. Konfliktdirektiven ersattes med direktiv som var fördelaktigare för de arbetare som blev inblandade i konflikter. Möjligheten till kontantunderstöd skulle bli bättre och lättare, och man skulle utvidga ungdomshjälpen genom bland annat kursverksamhet och speciella reservarbeten för ungdomar.¹²³

Återverkningar av dessa beslut går tydligt att se bland handlingar i Arvika kommuns arkiv som rör arbetslösheten. Under 1920-talet hade kommittén i Arvika flera gånger bett kommissionen om att få betala ut kontant understöd, men fått nej med hänvisning att istället vända sig till Skogsällskapet Statsarbeten eller söka bidrag från kommissionen för att dra igång kommunala reservarbeten. Under 1933 är det däremot många arbetslösa som får kontant understöd. Men trots att staten nu hade lättat på reglerna för kontant understöd, var det fortfarande inte kommunerna själva som fick bestämma hur många som skulle få ersättning i form av kontanta medel. Det var något som man fick ansöka om och därefter tilldelades kommunerna ett visst antal under en viss period som fick ersättning kontant.¹²⁴

Andra återverkningar av de nya reglerna var att man i Arvika kommun mer specifikt riktade in sig på de arbetslösa ungdomarna. Den 7 juli 1933 diskuterade kommittén ett formulär som utkommit från Statens Arbetslöshetskommission där man påpekade vikten av att rikta sin arbetslöshetsverksamhet mot ungdomarna som inte hade något arbete.

¹²¹ AKA., Vol., AII:1 Arbetslöshetskommittén, Protokoll och bilagor 1933, den 22 februari 1933

¹²² Axelsson, R., Löfgren, K.G., Nilsson, L. G., a.a., s.62-64

¹²³ Ibid., s. 62-64

¹²⁴ Ex. AKA., Vol., AII:1, Arbetslöshetskommittén, Protokoll och bilagor 1933, den 22 februari 1933 och den 5 april 1933

Kommittén beslutade då att snarast möjligt sätta igång statskommunalt reservarbete för ungdomar.¹²⁵

Det var många arbetslösa i Arvika under 1933 och kommunen hade inte möjlighet att hjälpa alla som vände sig till dem för att få reservarbete eller kontant hjälp, det framgår av flera dokument. I ett brev till Arbetslöshetskommittén daterat den 14 juni 1933 undrar en herr Ek varför han inte har blivit erbjuden något reservarbete och svaret från kommittén till herr Ek är att de inte kan erbjuda något arbete då det inte finns något att tillgå.¹²⁶ Det stämmer troligen för i senare dokument förstår man att kommittén under denna tid kämpade för att få till stånd mer reservarbeten. Men man kan inte låta bli att undra om kommittén ibland lät sig påverkas av personliga orsaker vad gällde de som skulle få reservarbete. Den ovan nämnde herr Ek är nämligen samma herr Ek som i början av året representerade den grupp reservarbetare som ville ha hyresersättning, sjukpenning, samt ersättning för arbetskläder.

För att lösa problemet med de många arbetslösa under 1933 undersökte kommittén möjligheten av att de som var anställda som extra kommunalarbetare skulle få arbeta varannan vecka istället för full tid. Med den åtgärden hoppades man kunna bereda fler arbetslösa arbete som därmed skulle kunna avkopplas från understödsverksamheten.¹²⁷ Tyvärr visade det sig att ovanstående förslag inte gick att genomföra då det endast fanns arbete i max två veckor åt dem som redan var anställda som extra kommunalarbetare.¹²⁸ Så istället för att bli av med arbetslösa kunde man förvänta sig fler.

Krisen i början av 1930-talet kulminerade år 1933. Det året är det enda då kontantunderstödet i riket är större än antalet arbetslösa som hjälps genom reservarbete, vilket säkerligen berodde på att man inte kunde bereda reservarbeten åt alla arbetslösa. För trots att möjligheten till kontantunderstöd hade blivit lättare var det ändå så att det fortfarande var arbetslinjen som staten ansåg skulle dominera hjälpverksamheten för de arbetslösa.¹²⁹

Efter år 1933 går det tyvärr inte att finna några inrapporterade siffror förrän år 1937. De enda dokument som går att finna mellan år 1933 och 1937 handlar om vilka olika slags reservarbeten kommunen planerade att sätta igång och det är samma slags arbetsintensiva arbeten som det har varit tidigare. I januari 1934, den månad då kommunen brukade ha flest arbetslösa, planerade man vägförbättringar i och utanför Arvika. Senare samma år planerade man att dra igång statskommunalt arbete och det de arbetslösa skulle arbeta med var dikningsarbeten.¹³⁰ Liknande dokument daterade några år senare handlar även de om planering av reservarbeten och med liknande karaktär på arbetena.

År 1937 inrapporterades att man i medeltal endast hade 14 stycken arbetslösa med en toppnotering i januari på 38 stycken arbetslösa.¹³¹ Även under de kommande åren hade man en relativt låg arbetslöshet i Arvika om man jämför med krisåren i början av 1920- och 30-talet. Under 1938 rapporterade man in till Statens Arbetslöshetskommision att man i medeltal hade 30 stycken arbetslösa varje månad med en toppnotering i januari på

¹²⁵ AKA., Vol., AII:1, Arbetslöshetskommittén, Protokoll och bilagor 193, den 19 juli 1933

¹²⁶ Ibid., den 14 juni 1933

¹²⁷ Ibid., den 6 september 1933

¹²⁸ Ibid., den 13 september 1933

¹²⁹ Axelsson, R., Löfgren, K.G., Nilsson, L. G., a.a., s. 67

¹³⁰ AKA., Vol., AI., Arbetslöshetskommittén protokoll 1928-1943, den 1 januari 1934, den 29 mars 1934

¹³¹ Ibid., månatliga rapporter till Statens Arbetslöshetskommision angående antalet arbetslösa från januari till december under 1937

45 stycken arbetslösa¹³² och under 1939 rapporterade man in att man i medeltal hade 29 stycken arbetslösa med som mest antal arbetslösa i mars, 46 stycken.¹³³

Det råder dock en viss osäkerhet om de siffror som kommittén rapporterade in till kommissionen verkligen är det korrekta antalet arbetslösa. Fler och fler arbetare hade genom sina fackförbund arbetslöshetsförsäkring och hade då inte rätt att söka ersättning genom kommunen. Då är det troligt att de inte ens vända sig till kommunen och inte heller blev registrerade som arbetslösa. Utifrån ett dokument daterat den 28 januari 1942 finns det fog för det resonemanget. I dokumentet står det nämligen att det har visat sig att antalet arbetslösa som har anmält sig till kommittén är litet jämfört med antalet som hade anmält sig som arbetssökande hos Arbetsförmedlingen. Vidare står det att de arbetslösa inte lärt sig hur viktigt det är att de även måste anmäla till Arbetslöshetskommittén att de är arbetslösa. Ordförande för kommittén skriver vidare att alla fackliga organisationer i staden ska få en skrivelse så att de kan påverka de arbetslösa att även anmäla sig hos kommittén.¹³⁴ När detta skrevs hade man i Arvika fått en fungerande Arbetsförmedling. Men det hade dröjt, för även efter lagen om offentlig Arbetsförmedling 1934 hade man i Arvika endast ett avdelningskontor. Inte ens det var i egentlig mening något riktigt kontor eftersom det var inhyst i arbetsförmedlingsombudets bostad utanför stadens centrum. Först efter påtryckningar från Styrelsen från Värmlands läns Arbetsförmedling i slutet av 1935 satte kommunen igång med att ordna en lämplig lokal inne i stadens centrum.¹³⁵

Genom statens ökande intresse i arbetsförmedlingarna ökade dess betydelse. De blev ytterligare ett kontrollorgan i uppfostran av medborgarna till skötsamma lönearbetare. Förutsättningen för att få hjälp av kommittén antingen genom beredskapsarbete eller kontant understöd var man ju att den arbetslöse visade att han ville ha ett arbete. Det prövades nu genom att den arbetslöse skulle visa att han aktivt sökte arbetsförmedlingens hjälp i sökandet efter arbete. Som bevis hos kommittén att man var en aktiv arbetssökande fick man av arbetsförmedlingen ett kontrollkort som skulle stämplas varje gång man besökte Arbetsförmedlingen och sökte arbete. Kontrollkortet skulle därefter visas upp för kommittén när man sökte dess hjälp.¹³⁶

Under perioden 1933 fram till 1940 hade befolkningmängden i Arvika stigit med nästan 9 procent. Från 8 011 invånare 1933 till 8 895 1940.¹³⁷

Den förändrade arbetslöshetspolitiken från 1933 innebar bland annat att man skulle satsa mer på arbetslösa ungdomar och redan i protokoll från juli 1933 kan man läsa att man i Arvika kommun satsat på speciella beredskapsarbeten för ungdomar, något som nämnts tidigare. Under 1937 gjorde man i Arvika ytterligare satsningar på ungdomar genom att man planerade att starta verkstadsskolor för arbetslösa ungdomar mellan 16 och 25 år.¹³⁸ Även olika utbildningar för vuxna arbetslösa dyker upp i protokollet i slutet av 1930-talet, vilket det inte har gjort förut. Till exempel diskuterade kommittén i slutet av april 1937 möjligheten av att skicka arbetslösa till en kurs i täckdikesgrävning som

¹³² AKA., Vol., AI., Arbetslöshetskommittén protokoll 1928-1943, månatliga rapporter till Statens Arbetslöshetskommission angående antalet arbetslösa från januari till december under 1938

¹³³ Ibid., månatliga rapporter till Statens Arbetslöshetskommission angående antalet arbetslösa från januari till december under 1939

¹³⁴ AKA., Vol., Arbetslöshetsnämndens protokoll 1937-1944, den 28 januari 1942

¹³⁵ AKA., Vol., AIa:17, Drätselkammarens protokoll 1935, den 19 augusti 1935

¹³⁶ AKA., Vol., AI:1, Arbetslöshetskommitténs protokoll 1928-1943, den 13 september 1935

¹³⁷ Brodin, L., a.a., s.127, Årsbok för Sveriges kommuner 1940, s. 42

¹³⁸ AKA., Vol., AI:1, Arbetslöshetsnämndens protokoll 1937-1944, den 18 maj 1937

skulle anordnas i Grums.¹³⁹ Överhuvudtaget verkar det som om det fanns fler valmöjligheter för den arbetslöse att själv påverka, utan att förlora understöd, även om det säkerligen var mycket begränsat och först var tvunget att godkännas av kommittén. Att dessa slutsatser dras beror på att på de dokument där kommunen rapporterade in antalet arbetslösa och vad man gjorde för dem, tidigare enbart gav möjlighet att uppge reserverbeten eller kontant understöd, men i slutet av 1930-talet finns det ytterligare en kolumn för personer som deltar i kurser och samtidigt får understöd. Det verkar tyda på en humanare syn på de arbetslösa, att det inte enbart är genom att tvinga människor till reserverbete eller beredskapsarbete som man skapar lönearbetande medborgare.

Trots de låga arbetslöshetssiffrorna under 1937 hade man i kommunen fortsatta diskussioner om arbetslösheten. I ett protokoll från juni 1937 skriver man att man inte tror att det helt går att eliminera arbetslösheten, att man nog ”med fog torde kunna utgå från att arbetslösa arbetssökande kommer att finnas inom staden”, även i framtiden. Man menade att man därför hela tiden måste tänka på lämpliga arbeten som skulle kunna utföras av dem som kommer att kunna bli utan arbete.¹⁴⁰ Man skulle kunna säga att detta resonemang förebådade Ernst Wigfors tal från 1943 där han talade om att medborgarna i framtiden kan komma att kräva full sysselsättning av staten.¹⁴¹

Under 1939 minskade arbetstillfällena återigen i Arvika. I slutet av mars skrev man ett brev till kommissionen där man ansökte om att få statsbidrag för kontant understödsverksamhet. Man bad även om att få placera några arbetslösa vid statliga reserverbeten. Kommunen hade inte själv kunnat ordna några kommunala reserverbeten, man hade enbart gett kontant understöd. Tiderna i Arvika såg inte heller ut att bli bättre menade man eftersom Billeruds fabriker i Jössefors och Brättne skulle komma att skära ner på sina anställda.¹⁴² Svaret från kommissionen blev att man inte kunde hjälpa till. Man hade så få platser vid de statliga reserverbetena så kommunen måste själv se till att ordna reserverbeten på orten.¹⁴³

I samband med att andra världskriget inleds 1939 steg arbetslösheten i hela riket, men långt ifrån i samma omfattning som inledningen på 1920- och 1930-talet.

I samband med krigsutbrottet omorganiserades arbetsmarknadspolitiken. I början av 1940 försvann Statens Arbetslöshetskommission och ersattes med Statens Arbetsmarknadskommission. Den nya kommissionen tilldelades stora befogenheter. De flesta centrala arbetsmarknadsfrågor kom i fortsättningen att hanteras av den, och de fick ansvar för arbetsförmedlingarna, vilket socialstyrelsen tidigare haft.¹⁴⁴

Under krigsåren startades en verkstadsskola i Arvika där många arbetslösa fick studera mot ersättning från kommissionen, men kontant understöd fanns kvar och olika beredskapsarbeten sattes också igång. Beredskapsarbetena var som tidigare arbetsintensiva och handlade om att anlägga vägar, förbättra vägar, dika ur mossar. Det ordnades också riktade beredskapsarbeten åt dem som blivit arbetslösa på grund av Billeruds nedläggning av fabriker.¹⁴⁵

Under krigsåren nämns för första gången kvinnor i de handlingar som berör arbetslöshet och det i ett brev från Statens Arbetsmarknadskommission 1942. Man

¹³⁹ AKA., Vol., AI:1, Arbetslöshetskommitténs protokoll 1928-1943, den 13 april 1937

¹⁴⁰ Ibid., den 26 juni 1937

¹⁴¹ Garraty, J. A., a.a., s.245

¹⁴² AKA., Vol., AI:1, Arbetslöshetskommitténs protokoll 1928-1943, den 10 mars 1939

¹⁴³ Ibid., den 27 april 1939

¹⁴⁴ Axelsson, R., Löfgren, K.G., Nilsson, L.G., a.a., s. 68

¹⁴⁵ Ex. AKA., Vol., AI:1, Arbetslöshetskommitténs protokoll, den 23 augusti 1940, den 9 januari 1941

skriver att man skulle vilja ordna beredskapskurser i Arvika för utbildning i svetsning av kvinnlig reservkraft. De kan då vid behov, menar man, ersätta de manliga arbetarna då de kan behöva frigöras vid mobilisering eller ökad efterfrågan av skogsarbeten.¹⁴⁶ Det här visar klart på den normering av arbetskraften som fanns. Arbetade kvinnor var enbart reservkraft åt männen, åtminstone om det var typiskt manliga arbeten.

2.4 De arbetslösa i Arvika

De boende i Arvika står på många sätt i tacksamhetsskuld till de personer som arbetade vid de många olika nödhjälpsarbetena (senare med namnet reservarbete och ännu senare med namnet beredskapsarbeten). Många av de gator och vägar som brukas av Arvikaborna skapades av män som blev hänvisade till nödhjälpsarbeten. Utan nödhjälpsarbetarna hade det kanske i Arvika inte funnits en idrottsplats eller en skidbacke eller en badplats i Körselviken. Det var nämligen genom nödhjälpsarbete detta skapades. Lena Eriksson påpekar i sin avhandling *Arbete till varje pris, Arbetslinjen i 1920-talets arbetslöshetspolitik* att nödhjälpsarbetarnas mödor till och med finns på FN:s världsarvslista. På den listan finns Skogskyrkogården i Stockholm och den byggdes till stor del av nödhjälpsarbetare.¹⁴⁷

Eftersom det går att se så många spår av nödhjälpsarbetarnas insatser i samhället måste det innebära att den arbetslöshetspolitik man under dessa år förde var framgångsrik. Målet med politiken var ju att de arbetslösa skulle sysselsättas och helst naturligtvis få ett ”riktigt arbete”.

Men vad ansåg de arbetslösa själva om sin situation? Var de nöjda med sin situation? Går det i deras kommunikation med kommunen spåra statens krav på att fostra medborgarna till skötsamma lönearbetare? I förlängningen blev statens krav på sina egna medborgare även ett krav på staten att se till att det fanns arbeten åt dess medborgare. Det var svårt att vara en skötsam lönearbetare om det inte fanns arbete. Går det också i kommunikationen mellan arbetslösa och kommunen se det ansvar den förändrade arbetslöshetspolitiken ålade staten?

Som tidigare nämnts kan man inte förvänta sig att materialet ur alla aspekter kan vara heltäckande. De som var nöjda fattade säkerligen inte pennan och skrev det. Och vad gäller de som var missnöjda är de kanske inte heller representativa. Det måste säkerligen ha krävts en hel del mod för att klaga på förhållanden till de representanter som avgjorde om du skulle få hjälp eller inte, speciellt i en så pass liten stad som Arvika där de flesta säkerligen kände till varandra.

De tidigast daterade dokument som ger röst åt de arbetslösa är dokument från början och slutet av 1921. Båda dokumenten, som i det här fallet är brev, är undertecknade De arbetslösas förening. Enligt Lena Eriksson bildades De arbetslösas förening 1919, samma år som den kommunala rösträttsreformen genomfördes. Genom rösträttsreformen förändrades kommuninvånarnas medborgerliga status genom att den slog fast individernas lika politiska medborgerliga värde. Det borde ha inneburit en tilltro till det politiska systemet och möjligheten att förändra och påverka det.¹⁴⁸

Syftet med föreningen var att försöka påverka myndigheterna att ta sitt ansvar för de arbetslösas situation, att samla in pengar för att dela ut bland medlemmarna, så att de

¹⁴⁶ AKA., Vol., AI:1, Arbetslöshetsnämndens protokoll 1937-1944, den 18 januari 1942

¹⁴⁷ Eriksson, L., a.a., s. 189

¹⁴⁸ Eriksson, L., a.a., s.231

slapp att vända sig till fattigvården och att under den påtvingade ledigheten vidareutbilda medlemmarna med föreläsningar. Ännu en målsättning var att verka för åtta timmars arbetsdag.¹⁴⁹

Om den förening som fanns i Arvika verkligen bildades 1919 eller något år senare är det svårt att få belägg för. Första gången föreningen i Arvika gör sig hörd är under år 1921.¹⁵⁰ Inte heller går det att få fram hur många medlemmar de kan ha haft eftersom det inte finns någon medlemsmatrikel bevarad. Det går heller inte att ta reda på när föreningen har upphört, förutom att det sista dokumentet som signerats De arbetslösas förening är från 1941¹⁵¹. Inga samlade dokument finns om föreningen, varken i Arvika kommuns arkiv eller hos Värmlands arkiv. Det som finns är några bevarade brev i Arvika kommuns arkiv.

De flesta av De arbetslösas föreningar hade en kort levnadstid och lades ned i slutet av 1920-talet början av 1930-talet, då medlemmarna annekterades av fackliga organisationer. Eftersom det är dokumenterat att föreningen i Arvika fanns kvar så pass sent som 1941, måste den ha varit en av de föreningar som levde kvar längst. Den förening som dokumenterat levde kvar längst fanns i Helsingborg och lades ned år 1959.¹⁵²

I de första dokument som De arbetslösas förening i Arvika gör sig hörda i lever de upp till föreningens syfte då båda dokumenten handlar om att de vill att Arbetslöshetskommittén på grund av den uppkomna arbetslösheten måste se till att vidtaga åtgärder för att begränsa arbetslösheten i Arvika. Svaret föreningen får på sin första framställan är att kommunen ska avvara 10.00 kronor åt de arbetslösa och att man ska uppmana industrierna och andra företag i staden att enbart ge arbete åt dem som var mantalsskrivna där. På det andra brevet under det året finns det inget svar. Men det föreningen vill är att kommunen ska ge understöd åt dem som inte har något arbete.¹⁵³

Att få ett nödhjälpsarbete genom Skogsällskapet Statsarbeten var för många arbetslösa inte populärt. De var för det mesta placerade långt från hemorten och innebar att man under långa tider försvann från hem och familj och dessutom från möjligheten att söka arbete på orten eftersom man inte var där och kunde söka de arbeten som blev lediga. Eftersom De arbetslösas förening tog tillvara på de arbetslösas intressen var även de naturligtvis negativa mot Skogsällskapet Statsarbeten. I ett brev till Arvika stadsstyrelse menar de att inga av de arbetslösa bör skickas på arbeten som arrangeras av Skogsällskapet Statsarbeten. De är av den åsikten att arbetsförhållandena där inte är bra och att Skogsällskapet helt bör avskaffas.¹⁵⁴ Vad kommunen ansåg om det går tyvärr inte att se eftersom inget svarsbrev är bevarat.

Senare samma år påpekar De arbetslösas förening för stadsfullmäktige att staden inte tillvaratar de arbetslösas intresse då de använder sig av arbetslösa från södra Sverige vid nödhjälpsarbeten på orten. De menar att företag som fått pengar för att ordna nödhjälpsarbeten inte prioriterar arbetslösa i Arvika och att det måste åtgärdas.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Eriksson, L., a.a., s.239

¹⁵⁰ AKA., Vol., a:1-a:5, Drättselkammarens ämnesordnande handlingar, den 27 oktober 1921, Vol., AIa:3, Stadsfullmäktiges protokoll 1920-1922, den 31 januari 1921

¹⁵¹ AKA., Vol., Arbetslöshetsnämndens protokoll 1937-1944, den 31 mars 1941

¹⁵² Ibid., s.241-242

¹⁵³ AKA., Vol., AIa:3, Stadsfullmäktiges protokoll 1920-1922, den 31 januari 1921, AKA., Vol., a:1-a:5, Drättselkammarens ämnesordnande handlingar, den 27 oktober 1921

¹⁵⁴ AKA., Vol., a:1-a:5, Drättselkammarens ämnesordnande handlingar, den 24 maj 1922

¹⁵⁵ Ibid., den 10 juni 1922

Under de kommande åren är det tyst från De arbetslösas förening kanske beroende på att arbetslösheten i Arvika sjönk fram till krisåren i början av 1930-talet. Första gången efter 1922, åtminstone vad det finns skriftliga belägg för, är i mitten av år 1933. Det de då ondgör sig över är pliktarbetet. De olika arbetena de arbetslösa tvingades göra för att få någon form av ersättning var för de flesta arbetslösa av ondo och så även för De arbetslösas förening, eftersom de representerade de arbetslösa. Många gånger kunde kommunen inte skapa nödhjulsarbeten åt de arbetslösa och då fick de istället kontant understöd. Men eftersom arbetslöshetspolitiken sa att man skulle arbeta för sin ersättning fick man även för kontanterättning göra någon slags arbetsinsats för kommunen och det kallades pliktarbete. Man pliktade för den ersättning man fick. Det här tyckte De arbetslösas förening inte var bra. De påpekade att de tyckte att pliktarbetet skulle bort och undrade om den grusavlastning som för tillfället var pliktarbete inte hade kunnat utföras som ordinarie arbete.¹⁵⁶ Här dyker återigen misstanken upp att arbetslösa fick utföra sysslor som kunde ha blivit ”riktiga arbeten”.

De arbetslösas förening meddelade sig inte enbart skriftligt med kommunen. Vid tillfällena besökte de Arbetslöshetskommittén personligen, som till exempel den 11 oktober 1933. Upptakten till besöket var att några understödstagare hade hjälpt till med att iordningställa en dansbana till nöjesmarknaden som skulle gå av stapeln om några dagar. Någon hade sett eller hört det och rapporterat detta till kommittén som därmed drog in deras understöd, eftersom de hade fått ett arbete. Att detta var fel fick kommittén en skrivelse om från De arbetslösas förening. Föreningen menade att det var fel att avstänga de arbetslösa från understödet eftersom det i egentlig mening inte var något riktigt lönearbete, de ville enbart hjälpa till, och om de eventuellt skulle få betalt skulle det inte ske förrän efter marknaden, varför de behövde understödet. Enligt protokollet när brevet gicks igenom av kommittén beslutade man att helt ignorera det. Det står ”kommittén beslöt att skrivelsen skulle lämnas utan avseende”. ”Men”, står det i protokollet, ”fem personer kom till mötet med anledning av att flera arbetare fått understödet indraget.” De ville veta varför de inte fått något understöd. Svaret från kommittén var att det inte var de utan kommissionen som bestämde hur många som fick understöd och att kvoten redan var fylld. Deputationen av arbetslösa verkade inte gilla svaret för tydligen uppstod det enligt protokollet tumult och en skrivelse från De arbetslösas förening överlämnades där man påpekade att man inte hade förtroende för dem som satt i kommittén och att man återigen menade att de som hade arbetat med att iordningställa en dansbana skulle ha sitt understöd som vanligt och på detta ville man ha skriftligt svar. Kommittén meddelade att de inte tänkte lämna något skriftligt svar. Istället, meddelade de, skulle skrivelsen överlämnas till stadsfiskalen och de som blivit av med sitt understöd skulle inte ha det tillbaka.¹⁵⁷ Efterdyningarna till denna händelse blev att kommittén vid nästkommande möte beslutade att Stadsfiskalen skulle säga till De arbetslösas förening att de skulle be kommittén om ursäkt. Bad de om ursäkt skulle inga åtgärder vidtagas.¹⁵⁸

Ovanstående visar att de arbetslösa och arbetslöshetspolitikens representanter inte alltid var överens om att den politik som fördes var bra. Det visar också att de arbetslösa var tämligen maktlösa, när de hade att kämpa mot en nitisk kommitté. Kommitténs vapen var arbete annars inga pengar, och var det så att man hade arbete, även ett tillfälligt sådant

¹⁵⁶ AKA., Vol., AII:1, Arbetslöshetskommitténs protokoll och bilagor 1933, den 17 maj 1933

¹⁵⁷ Ibid., den 11 oktober 1933

¹⁵⁸ Ibid., den 18 oktober 1933

drogs det in. Men mötet mellan de arbetslösa och kommittén tyder ändå på att man som arbetslös inte ansåg sig behöva stå med mössan i hand inför makten, när man inför dem hade modet att påpeka att man inte hade förtroende för dem.

De arbetslösas förening fortsatte att kämpa mot pliktarbetet genom olika skrivelser till kommittén. Under vintern 1933 kommer det ett brev till kommittén från föreningen där de påpekar att pliktarbete under vintermånaderna måste bort, åtminstone om man inte ser till att ordna vinterkläder åt dem som måste utföra pliktarbete.¹⁵⁹

De arbetslösas förening tog inte enbart upp allmänna frågor som kunde vara av betydelse för de arbetslösa utan kunde också engagera sig när de ansåg att en arbetslös hade blivit felbehandlad av kommittén, som i fallet med dem som byggt en dansbana och blivit avstängda från understöd. Något liknande hände en David Magnusson. Han hade blivit avstängd från kontantunderstöd, enligt De arbetslösas förening på felaktiga grunder. Kommittén hade, enligt brevet från föreningen, "lyssnat på skvaller och kärringprat". Kommittén stod dock fast vid sitt beslut att David Magnusson inte skulle ha något understöd. De arbetslösas förening lät sig inte nöjas med det svaret utan gick vidare med sina klagomål till länsstyrelsen som krävde ett svar av kommittén om varför personen ifråga hade blivit avstängd. Kommitténs svar var att avstängningen berodde på att David Magnusson hade en förmögenhet efter en försäljning av egendom.¹⁶⁰ Vad som därefter hände med David Magnusson och hans understöd går det tyvärr inte att ta reda på eftersom det inte finns material som ger svar på det. Men att man vågar låta kommittén stå till svar för sina handlingar tyder på självmedvetenhet och mod, något man kan undra om arbetslösa tidigare i historien haft.

Fackföreningarnas främsta intresse var de som redan hade arbete, att se till att bevaka deras lönenivå. Det bidrog till att komplicera relationen med de arbetslösa och deras intresseorganisation De arbetslösas förening. De arbetslösas förhandlingsposition vad gäller lönefrågan var inte den bästa. De ville ha ett arbete och risken, enligt fackförbunden, var att de skulle sälja sin arbetskraft till underpriser på den öppna markanden och därmed dumpa lönerna. Ett villkor för att det skulle förhindras var att de arbetslösa tog emot den hjälp som erbjöds. Därför ogillade fackföreningsrörelsen att De arbetslösas förening vid flera tillfällen försatte nödhjälpsarbetarna i blockad med anledning av de låga ersättningsnivåerna och arbetsförhållandena. Det innebar nämligen att de förlorade rätten till understöd och blev än mer ekonomiskt utsatta och därmed än mer mottagliga för lönedumpning.¹⁶¹

Vid nödhjälpsarbetena i Arvika skedde det vid flera tillfällen att de arbetslösa protesterade på olika sätt, antingen genom olika krav på förbättring eller genom den mer aggressiva metoden arbetsvägran. I början av 1929 hade det ordnats ett nödhjälpsarbete vid Vik där de arbetslösa utförde vägberedning samt nedläggning av vatten- och avloppsledning. De arbetslösa, som företrädades av De arbetslösas förening, tyckte att de fick för dåligt betalt och vägrade därför arbeta om de inte fick mer betalt. En månad senare vägrade de fortfarande att återuppta arbetet, trots uppmaning från kommunen och blev därmed avstängda från möjligheten att få ersättning. Deras arbete ersattes av andra arbetslösa som troligen inte ansåg sig ha råd att ta strid för högre ersättning.¹⁶²

¹⁵⁹ AKA., Vol., AIII:1, Arbetslöshetskommitténs protokoll och bilagor 1933, den 22 november 1933

¹⁶⁰ Ibid., den 29 december 1933, den 27 december 1933

¹⁶¹ Eriksson, L., a.a., s.245-247

¹⁶² AKA., Vol., a:5 nr 10-13 – a:10 nr 1-35, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, den 13 mars 1929, den 14 april 1929, den 12 februari 1930

Det här var inte första och sista gången de arbetslösa klagade på ersättningsnivån. Själva ansåg de säkerligen att de utförde ett arbete och att de därmed skulle ha betalt för det. Problemet var att dem de förhandlade med inte såg detta som riktiga arbeten. Det var enbart något som skulle utföras för att man skulle betala ut ersättning; arbete som i egentlig mening inte behövde utföras. Det fanns därför inget att förhandla om.

Även arbetslösa utan stöd från De arbetslösas förening protesterade mot hur de blev behandlade när de arbetade mot ersättning. Så sent som 1944 avvek 11 stycken Arvikabor från sitt arbete vid det statliga beredskapsarbetet vid Alstervägen. I avgångskortet från arbetsledaren står det ”Vägrat arbeta och lämnat arbetsplatsen”. Arbetarna som lämnat arbetsplatsen redogjorde muntligt för kommittén anledningen till att de lämnat det statliga beredskapsarbetet. Tydligt hade de blivit lovade en kocka som skulle laga mat åt dem, då de inte själva hade möjlighet att laga sin mat. De hade blivit lovade detta under flera veckor, men då ingen kocka dök upp lämnade de till slut arbetet i protest. Två av de elva arbetarna menade dessutom att ersättningsnivån var för låg.¹⁶³ Vad som därefter hända dessa arbetslösa finns det tyvärr inga uppgifter om, men det visar på de protester som fanns mot arbetslinjen.

Eftersom det inte finns någon medlemsmatrikel för De arbetslösas förening i Arvika går det inte att ta reda på hur många de i egentlig mening representerade. Naturligtvis gav de röst åt åsikter som säkerligen många arbetslösa hade, men hur många som var engagerade medlemmar går inte att utröna. Många arbetslösa vände sig direkt till kommittén med klagomål eller förfrågningar och många skrivelser var en direkt bön om hjälp. Breven ger de arbetslösa ett ansikte och man får en insikt i deras situation.

Flera brev andas ilska och desperation, som ett skrivet den 13 juni 1922. Det är ett brev till herrar Stadsfullmäktige i Arvika. Personen hade varit arbetslös i nio månader och hade dessutom en sjuk syster att ta hand om. Han skriver att han aldrig tidigare behövt be samhället om hjälp, men nu behöver han dess hjälp och menar att det är samhällets skyldighet att på något sätt hjälpa honom. I brevet vädrar han sin ilska över lönenedsättningskampanjer som drivs av arbetsköpare och lönekapitalister.¹⁶⁴ Troligtvis hade den här personen ingen familj att försörja och var därför inte berättigad till ersättning. En syster som var i arbetsför ålder räknades inte som familj, och enligt Statens Arbetslöshetskommissions direktiv för 1922 fick man ingen ersättning om man inte hade någon familj. Hans ord visar på en tidig inställning att ansvaret för arbete inte enbart vilade på individen själv utan att man kunde kräva det av samhället.

Att arbetslinjen inte var individualiserad visar ett brev från början av år 1937. Bakgrunden är att det under vintern 1936 – 1937 fanns gott om arbete i skogarna runt Arvika. Så pass mycket att de som var skogsvana inte räckte till. Även de som inte var vana vid att arbeta i skogen blev hänvisade till skogsarbete. Tackade man nej blev man av med sitt understöd, helt enligt reglerna. Mannen som skrivit till kommittén uppger att han sagt nej till skogsarbetet och därmed blivit av med sitt understöd. Han menar att han inte är van vid timmerhuggning och eftersom det är på ackord kommer han inte att tjäna mycket. Eftersom han dessutom tvingas att bo borta blir det dubbla kostnader då han måste betala hyra även för den lägenhet som familjen bor i. Han hade sedan tidigare påbörjat studier via korrespondens, skriver han, och skulle helst vilja avsluta dessa. Det var ytterligare en anledning till att han slutade med arbetet i skogen. Studierna, menar han vidare, är något att satsa på på lång sikt. Han hade pratat om detta med herr ordförande

¹⁶³ AKA., Vol., AI:1, Arbetslösnämndens protokoll 1937-1944, den 24 april 1944

¹⁶⁴ AKA., Vol., a:1-a:5, Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, den 6 juni 1922

för kommittén innan han slutade och fick då för sig att det var helt i sin ordning. Därför kom det som en chock att han blev avstängd från understödet. Han påpekar att det inte borde vara kommitténs uppgift att hjälpa någon för stunden utan snarare att se till att denne på lång sikt får möjlighet att försörja sig.¹⁶⁵ Hur det gick för mannen vet jag tyvärr inte, men det visar på att det i arbetslinjen inte fanns plats för någon form av individualism. Det var arbete som var det eftersträvansvärda, även om utbildning av olika slag vid den här tiden hade börjat uppmuntras, men då skulle det vara en utbildning som först godkänts av kommissionen eller kommittén.

I arbetslinjen fanns en strävan att uppfostra medborgarna till skötsamma lönearbetare. Att arbete var det enda alternativet visades med klar tydlighet genom att vägran av arbete innebar att man inte fick något understöd. Även en persons skötsamhet hängde i viss mån ihop med ersättning. Redan i första delen av undersökningen påpekades hur en herr Ek som representant för en grupp nödhjälpsarbetare ställt vissa krav på kommittén om både betalning av arbetskläder och ersättning för hyran och hur denna herr Ek sedan inte fick något understöd med hänvisning till att kvoten redan var full.¹⁶⁶ Det kan vara att dra på allt för stora växlar att antyda sambandet däremellan, men jag tror inte att det är helt omöjligt. Ytterligare ett exempel på en person som man troligen inte tyckte stod för något skötsamhets ideal var en herr Andersson. Herr Andersson hade blivit avstängd från AK-arbeten överhuvudtaget och vände sig till kommittén med en skrivelse om att han kände sig orättvist behandlad. Han börjar med att mer eller mindre skälla ut kommittén då han menar att de ljuger då de kallar sig arbetarrepresentanter. Han tror, skriver han, nämligen inte att de ens vet vad en arbetare är. Han har, efter vad han själv skriver, blivit avskedad från flera AK-arbeten därför att han har kritiserat hur arbetet har gått till. Man har inte tagit till sig hans kritik, istället har han blivit avskedad därför att vissa ansett honom obekvämt och nu har han till och med mist sin ersättning. Han påpekar att han är gift och har tre barn att försörja. Som ungarl begärde han aldrig understöd, skriver han vidare, men sedan han ”kom in på den farliga kvinnostigen” hoppas han att han är ursäktad för att han nu behöver det. Han menar vidare att om kommittén har tänkt att straffa honom för att han ärligt påpekar brister får kommittén ta ansvaret för att försörja hans familj. I sådana fall kan han tänka sig att försörja sig själv.¹⁶⁷ I det här fallet verkar det som om personen gjort sig obekvämt både hos arbetsledaren vid reservarbetsplatserna samt hos kommittén och för det blir han straffad. Kommittén kunde alltså inte enbart kräva arbete. De krävde även skötsamhet. Målet var en skötsam lönearbetare.

¹⁶⁵ AKA., Vol., AI:1, Arbetslöshetskommitténs protokoll 1928-1943, den 15 mars 1937

¹⁶⁶ AKA., Vol., AII:1, Arbetslöshetskommittén, Protokoll och bilagor, den 25 januari 1933, 14 juni 1933

¹⁶⁷ Ibid., den 19 januari 1937

3. Arbetslösheten och de arbetslösa i Arvika

3.1 Sammanfattning

Undersökningens första fråga var; *vilka åtgärder vidtog man i Arvika för att få bukt med arbetslösheten, samt vilka olika nödhjälpsarbeten satte kommunen igång och vilka fick ta del av dessa nödhjälpsarbeten?* Svaret på den frågan blir att så länge arbetslösheten var tämligen låg och den gamla synen på ekonomin rådde, det vill säga att staten inte kunde påverka näringslivets hög- och lågkonjunkturer, gjorde man inte mycket. De som inte hade arbete och inte kunde försörja sig hänvisades till fattigvården. Den arbetsförmedling som på frivillig grund föreslogs av Landstingets arbetsförmedlingskommitté ville man inte ha i Arvika trots upprepade påtryckningar, man ansåg att det skulle kosta för mycket pengar. Först när staten kom att spela en större roll i arbetslöshetsfrågan genom bildandet av Statens Arbetslöshetskommission 1914 vidtog man mer aktivt åtgärder för att underlätta för de arbetslösa att försörja sig, men länge handlade det mest om att de skulle sysselsättas för stunden. Det är få dokument som talar om några långsiktiga lösningar. De kommer möjligtvis i slutet av 1930-talet början av 1940-talet, genom att man till exempelvis låter de arbetslösa vidareutbilda sig genom olika yrkesutbildningar. De åtgärder som man trots allt vidtog dominerades av arbetslinjens syn på den arbetslöse. Den arbetslöse skulle genom de hårda nödhjälpsarbetena fås att söka sig ett arbete på den öppna marknaden. De olika nödhjälpsarbeten som drogs i gång i Arvika var samma arbetsintensiva arbeten som i resten av landet. Det handlade om beredning av vägar, urdikning, nedläggande av vatten- och avloppsrör, nedtagning av virke och transport av virke, bergsprängning, samt andra liknande arbetsintensiva arbetsuppgifter. De som utförde dessa arbetsuppgifter var enbart män och under vissa perioder enbart män med försörjningsplikt, det vill säga gifta män med fru och barn att försörja. Alla de som var arbetslösa och vände sig till kommunen för att få hjälp blev inte erbjudna nödhjälpsarbete. Naturligtvis avhängigt av hur många nödhjälpsarbeten kommunen kunde ordna, men senare också beroende på hur många de av Statens Arbetslöshetskommission blev tillåtna att erbjuda hjälp. Men ingenstans finns det något kvinnligt namn, vare sig på nödhjälpsarbetare, kontantunderstödserhållare, eller på person sökande nödhjälpsarbete eller kontant understöd. Nog måste det väl ha funnits kvinnor som blev arbetslösa? Den troliga förklaringen till att de inte finns med i handlingar som berör arbetslöshetsfrågan måste vara att de vände sig till fattigvården. Men det är beklämmande att de inte ens nämns, som om de inte existerade.

Nästkommande fråga var; *kan man i de handlingar som rör arbetslöshetsfrågor se tendenser till den uppfostran av medborgarna som statens ökande inflytande över arbetslöshetsfrågan kom att få och kan man även se att statens inflytande gjorde att kommunens agerande blev allt mer begränsat?* Jag anser att man i handlingarna som berör arbetslöshetsfrågan tydligt kan se normeringen av befolkningen till skötsamma lönearbetare. Det verkar som om man i Arvika kommun var tämligen nitisk med att följa de direktiv som man fick av Statens Arbetslöshetskommission. Kommissionens hårda arbetslinje luckrades upp något när man fick en socialdemokratisk regering vid valet 1932. I Arvika hade man en borgerlig majoritet fram till 1934 och den borgerliga majoriteten vurmade kanske mer än arbetarrepresentanterna för den moraliska biten i arbetslöshetsfrågan, vilket kan ha gjort att man försökte hålla hårt på arbetslinjen. Uppfostran av medborgarna handlade inte enbart om att de skulle inse vikten av att arbete utan att de skulle bli skötsamma lönearbetare och det tycker jag också att man kan se

tendenser till i Arvika kommuns handlingar. Personer som på något sätt hade gjort sig obekväma blev inte erbjudna vare sig nödhjälpsarbete eller kontant understöd. De kunde till och med bli avstängda. Att de inte kunde få hjälp genom någon av ovanstående åtgärder berodde naturligtvis också på att kommunens agerande begränsades av att Statens Arbetslöshetskommission satte taket för hur många som kunde få hjälp och på vilket sätt, men det var ändå kommunen som bestämde vilka av det antal som skulle få hjälp som erbjöds det. Genom det hade man makten att markera mot dem som man inte ansåg skötte sig. Kommunens handlande gentemot de arbetslösa blev med tiden allt mer begränsat genom att de var tvingade att varje månad rapportera in till Statens Arbetslöshetskommission antalet arbetslösa och vilka åtgärder man vidtog för att hjälpa dem. Kommunens huvuduppgift var att ordna nödhjälpsarbeten åt de arbetslösa. Var det så att de inte kunde ordna nödhjälpsarbeten fick de ansöka hos kommissionen om att betala ut kontant understöd.

Den sista frågan var; *vad har de arbetslösa att säga om sin situation, samt kan man spåra något av den förändring som skedde i samhället genom deras kommunikation med kommunen?* De dokument i Arvika kommuns arkiv som visar på de arbetslösas situation visar både på desperation och ilska. Flera brev andas desperation över en situation som de inte vill vara i, men inte kan ta sig ur. Andra brev har en mer eller mindre ilsken ton mot Arbetslöshetskommitténs agerande. Sedan finns breven från De arbetslösas förening, som är mer återhållsamma i sin ton, men som ändå ställer krav och ifrågasätter den förda arbetslöshetspolitiken. Men hur mycket de än kämpade mot behandlingen av den situation de utan egen vilja befann sig i hade de inte mycket att sätta emot. Så länge man var arbetslös fick man foga sig. Det var först som skötsam lönearbetare man kunde ställa krav. Men den förda arbetslöshetspolitiken, där vikten av lönearbete påpekades, måste ändå ha ökat medvetenheten hos arbetarklassen, som framför allt var den grupp som påverkades av politiken. Innan man var arbetslös hade man ju tillhört den arbetande klassen, den som var skötsam och lönearbetade, de slags medborgare som var eftersträvansvärda. Den identiteten kan inte helt ha försvunnit då man blev arbetslös och kan ha gjort att man vågade och ansåg sig ha rätt att ställa krav på myndigheterna. Om arbete var viktigt fick de se till att ordna fram arbete.

3.2 Slutord

I det framväxande välfärdssamhället blev normen för medborgarna att vara en skötsam lönearbetare. Och nog kan man säga att normeringen lyckades. De flesta skulle väl idag skriva under på att det är en såväl personlig som ekonomisk katastrof att bli arbetslös. Genom det avlönade arbetet tillhör vi den offentliga sfären och får genom den en social existens och identitet, samt samhällsliga rättigheter. Man skulle kunna säga att arbete har blivit den viktigaste socialiseringsfaktorn. Det framväxande välfärdssamhället lyckades verkligen med sin normering av medborgarna.

Allt hade väl varit frid och fröjd om bara samhället kunnat hålla sin del av avtalet, att se till att medborgarna hade full sysselsättning. Fram till början av 1990-talet hade samhället mer eller mindre väl lyckats hålla sin del av överenskommelsen, men under inledningen av 1990-talet drabbades världen av en ekonomisk kris som påverkade även Sverige med höga arbetslöshetssiffror som följd. Den generation som då skulle ut i arbetslivet fick det svårt att leva upp till normen som lönearbetare, eftersom det inte fanns tillräckligt många arbeten. Så länge samhället kunde erbjuda arbete kunde den också kräva arbete. Men när så inte var fallet förändrades normen där medborgare var liktydigt med skötsam lönearbetare.

Jag har en känsla av att för dem som växer upp idag, men även för unga som idag befinner sig i arbetsför ålder, är inte ens identitet lika mycket förknippad med ens arbete. Det är inte så konstigt då det inte är så lätt att få arbete, och utsikterna för full sysselsättning inte ser ljusa ut. Inte heller är det då märkligt att alternativ som medborgarlön diskuteras, något som jag tror skulle ha varit helt främmande för folkhemmets byggmästare. Det innebär att det räcker med att du är medborgare, du behöver inte förtjäna det. Genom ditt medborgarskap får du lön så att du kan leva, men du behöver inte arbeta för den. I det framväxande välfärdssamhället var normen tvärtom, för att få ta del av välfärdsstaten, för att få bli dess medborgare, skulle du arbeta.

Välfärdsstaten lovade full sysselsättning och medborgerlig trygghet och medborgarna lovade i sin tur att bli skötsamma lönearbetare. Det man kan fundera på är vad som händer med välfärdsstaten när varken medborgarna eller staten kan leva upp till de löften som den byggdes på.

¹⁶⁸ Barnarp, S.B., "Medelålders plus", *Dagens Nyheter*, 4 mars 2006

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Arvika kommuns arkiv

Arbetslöshetskommitténs protokoll år 1928-1943 vol. AI:1

Arbetslöshetskommitténs protokoll och bilagor år 1933, vol. AII:1

Arbetslöshetsnämndens protokoll år 1937-1944, vol. AI:1

Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, vol. a:1-a:5, FI:58

Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, vol. a:5 10-13, FI:59

Drätselkammarens ämnesordnande handlingar, vol. a:6 10-13, FI:59

Drätselkammarens protokoll, 29.6.1921-24.5.1923 vol. AIa:4

Drätselkammarens protokoll år 1925, vol. AIa:7

Drätselkammarens protokoll år 1934, vol. AIa:16

Drätselkammarens protokoll år 1935, vol. AIa:17

Stadsfullmäktiges protokoll år 1920- 1922, vol. AIa:3

Stadsfullmäktiges protokoll år 1923-1924, vol. AIa:4

Elektroniska källor

www-sidor

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=116944&i_word=arbete

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=117034&i_word=arbetsl%f6s

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=274011&i_word=n%f6dhj%e4lpsarbeten

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=117059&i_word=arbetsmarknadspolitik

Tryckta källor

Litteratur

- Axelsson Roger, Löfgren Karl-Gustaf, Nilsson LarsGunnar, *Den svenska arbetsmarknadspolitikerna under 1900-talet*, Stockholm, 1983
- Berge, Anders, *Medborgarrätt och egenansvar*, Lund, 1995
- Berger, Sune, *Företagsnedläggning, konsekvenser för individ och samhälle*, Uppsala, 1973
- Brodin Linus, *Arvika, köpingen och staden 1811-1911-1936*, Arvika, 1937
- de Botton Alain, *Statusstress*, Stockholm, 2005
- Delander Lennart, Thoursie Ragnar, Wadensjö Eskil, *Arbetsförmedlingens historia*, Stockholm 1991
- Eriksson Lena, *Arbete till varje pris – Arbetslinjen i 1920-talets arbetslöshetspolitik*, Stockholm, 2004
- Furth, Thomas, *De arbetslösa och 1930-tals krisen*, Uppsala, 1979
- Garraty John A., *Arbetslösheten i historien*, Lund, 1980
- Helldén, Arne, *Arbete, Ur arbetets idéhistoria*, Södertälje 1979
- Hettne Björn, Sörlin Sverker, Östergård Uffe, *Den globala nationalismen*, Stockholm, 1998
- Nordenber, Reidar, *Om Arvika*, Arvika, 1986
- Nyborg Karl, Schröder Henrik, *En bok om Arvika, 1811-1933*, Arvika, 1933
- Piven Fox Frances, Cloward Richard A., *Regulating the poor, The Functions of Public Welfare*, New York 1993
- Unga Nils, *Socialdemokratin och arbetslöshetsfrågan 1912-1934. Framväxten av den "nya" arbetslöshetspolitiken*, Stockholm, 1976

Tidningsartiklar – signerade

- Bärnarp, Sven-Bertil, "Medelålders plus", *Dagens nyheter*, 4 mars 2006
- Lind Ingela, "Heliga jobb", *Dagens Nyheter*, 23 november 2005